

ARA

BIJDRAGE

TOT DE

GESCHIEDENIS VAN DE
AARDENBURGSCH E ONZE LIEVE
VROUWE- OF MARIAKERK
643—1625

DOOR

K. L. REEPMAKER

Secretaris der Kerkvoogdij van Sint-Baafs
te Aardenburg.

T 400.4

Kerken
REEP

Noch einmal sattelt mir den Hippogryphen, ihr Musen,
Zum Ritt ins alte romantische Land.
Wie lieblich um meinen entfesselten Busen
Der holde Wahnsinn spielt. Wer schlang das magische Band
Um meine Stirne? Wer treibt vor meinen Augen den Nebel,
Der auf der Vorwelt Wundren liegt?

Deze regelen uit Wielands Oberon kwamen mij voor den geest, toen ik mijn reeds lang gevormd voornemen verwezenlijkte om een bijdrage te leveren tot de geschiedenis van dat oude kerkgebouw, dat eerbiedwaardig gedenkteeken der middel-eeuwen, dat getuige was van Aardenburgs opkomst, grootheid en instorting, welks roemvol verleden reeds in mijn jeugd mijn belangstelling gaande maakte en mijn verbeelding prikkelde.

Hunnen, Noormannen en kruisridders; vorsten en prelaten; getabberde magistraten; zelfbewuste poorters, nu eens de knie buigende voor Frankrijks lielievaan, dan weer den goeden-dag zwaaiende onder de schuts van Vlaanderens zwarten leeuw; bonte wimpels van in- en uitvarende schepen; handelsdrukte en handelsrijkdom; eenvoudige pelgrims en geharnaste ruiters---- op den achtergrond de torens van Onze Vrouwekerke---- dit alles zag mijn geestesoog in bont gewemel.

Drie eeuwen zijn verlopen sedert zij onder de hand des sloopers viel, maar nog verhaalt de volksmond van de twaalf massief gouden beelden der apostelen, die eertijds het altaar sierden en in een tijd van oorlog, om ze voor het oog van een roofzieken vijand te verbergen in den grond zijn begraven, zonder dat er ooit één van gevonden is. Doch nu langzamerhand de herinnering verloren gaat aan het gebouw, dat toch eens een der eerste aan den Christelijken godsdienst gewijde heiligdommen in deze gewesten, dat het eerste voor de Hervormde prediking gebruikte bedehuis in deze stede was, besloot ik door het uitgeven mijner aantekeningen de herinnering aan die kerk weder op te wekken.

De hier volgende bladzijden moeten niet worden aangezien als een vrucht van eigen onderzoek of bronnenstudie; ik heb

slechts, teneinde een aaneengeschakeld verhaal te krijgen, chronologisch gerangschikt en samengevat, hetgeen ik vond bij verschillende schrijvers en in oude archiefstukken, terwijl ik een en ander in verband heb gebracht met Aardenburgs geschiedenis en heb laten beschijnen door het licht van den tijd, waarin de gebeurtenissen plaats vonden.

K. L. REEPMAKER.

AARDENBURG, Maart 1927.

HET tegenwoordige Zeeuwsch-Vlaanderen was eertijds bewoond door een betrekkelijk beschaafd volk, toen Frankrijk, Vlaanderen en de overige gewesten van Nederland nog nauwelijks bekend waren en hunne bewoners nog in een staat van wildheid verkeerden. Het bestond niet uit poelen en moerassen, zooals sommige schrijvers willen laten voorkomen, maar voor een groot gedeelte uit vruchtbaar bouwland, toen andere landen niets anders te zien gaven dan wouden, wildernissen, heidevelden en woestijnen.

De oorspronkelijke bewoners, Morinen en Menapiërs zijn nooit rechtstreeks door de Romeinen onderworpen. De moerasige kust, door kreken in tal van eilanden en schiereilanden verdeeld of met bosschen bezet, was voor een vijand, die met de gelegenheid des lands niet volkomen bekend was, nagenoeg ontoegankelijk en tegen zijn invallen niet al te moeilijk te verdedigen. De vrijheidlievende bewoners bleven de vreemde indringers voortdurend bestoken. Te vergeefs gaf Cesar zijn legioenen bevel in hun land door te dringen. Geen ander voordeel konden de Romeinen behalen dan dat zij eenige buurtschappen in brand staken. Ze moesten zelfs terug keeren, hetgeen Cesar verontschuldigt door te vermelden dat hevige regenvlagen hem beletten zich in de moerasige wouden te wagen.

Toen de Franken zich meester hadden gemaakt van het zuiden en midden van het tegenwoordige België en hun hoofdzetel te Doornik hadden gevestigd, handhaafden de bewoners van het land van Cadzand nog geruimen tijd hun onafhankelijkheid, totdat zij, bij het voortdringen der Franken, bevreesd voor geheele onderwerping, zich vrijwillig bij hen aansloten, ten gevolge waarvan, ofschoon de Frankische invloed ingrijpende veranderingen teweegbracht, in deze streken rechten en gebruiken bleven bestaan, die in aangrenzende onderworpen gewesten onbekend zijn gebleven.

Tot in de dertiende eeuw bestond in Frankrijk en Vlaanderen nog de slavernij. Men vindt een overgroot getal brieven, waarbij lijfeigenen aan kloosters werden afgestaan en ook vele waarbij lijfeigenen zich vrijkochten. Nergens heeft men iets der-

gelijks gevonden in Aardenburger- of Oostburgerambacht; beide steden bestonden reeds in de zevende eeuw; de Christelijke godsdienst was daar voor goed ingevoerd; het platte land was tiendplichtig gemaakt aan bisdommen, kerken en kloosters; van slaven en lijfeigenen wordt niet gerept.

Het bestaan van Zeeuwsch-Vlaanderen verliest zich in den nacht der eeuwen, het heffen van tienden wijst niet op poelen en moerassen maar op vruchtbaar bouwland, het ontbreken van lijfeigenschap op meerdere beschaving.

Venantius Fortunatus, bisschop van Poitiers, een schrijver die in de eerste helft der zesde eeuw leefde, is de eerste historioograaf, die van Vlaanderen gewag maakt. Hij deelde aan Sint Medardus mede: „dat hij het ruwe Vlaamsche volk aan het bisdom van Noyon had toegevoegd”. Sint Medardus bekleedde toen de bisschoppelijke waardigheid te Noyon.

Na het verdrag van Selz (803), dat een eind maakte aan een der Saksische oorlogen van Karel den Grooten, werden vele Saksische gezinnen naar Vlaanderen overgebracht.

Toen keizer Lodewijk de Vrome in 835 een verdeeling zijner landen onder zijn erven maakte, kwam onder de verschillende genoemde landstrekken ook den naam *Flanderus* voor.

Omstreeks dienzelfden tijd vermeldde een Skandinavisch bard, in het lied van Ragnar Lodbrog, ¹⁾, de landen tusschen den Oceaan en de Schelde als: *Flemingia*.

Andere berichten melden, dat de naam *Vlaanderen* sedert de zevende eeuw in gebruik is gekomen, maar dat daarvoor destijds slechts het gebied van Brugge, het zoogenaamd *Mancipium Flandrense*, werd verstaan.

Ter plaatse waar nu Aardenburg ligt, bestond in de vijfde eeuw van onze jaartelling een burcht, Rodanborch geheeten, die in 450 door Attila's Hunnen geplunderd en tien jaar later door den Frankischen koning Childerik I (456-481), die zijn macht naar het noorden uitbreidde, werd vermeesterd en verwoest; dit geschiedde op zijn tocht ter verovering van de „eilanden der Saxers”, waarmede blijkbaar de Zeeuwsche en Zuid-Hollandsche landen zijn bedoeld.

De verwoeste Rodanborch, eerlang herbouwd, werd spoedig het middelpunt van een ommuurde stad met een nijvere handeldrijvende bevolking. Deze stad heeft in de loop der eeuwen als Rodanburch, Rodenburg, Erdenborg, Ardenborg, Ardemburch, Aardenburch en Aarden-

burg een belangrijke rol in de geschiedenis gespeeld.

De naamsafleiding van Rodanburch heeft aan vele schrijvers aanleiding gegeven tot wijd uiteenlopende veronderstellingen. De een meende dat de muren van het kasteel opgetrokken waren van steenen van een bijzonder roode kleur en dat men daarom den naam van rooden burcht had gegeven ter onderscheiding van een anderen burcht, die aan de oostzijde van het Zwin gelegen den naam van Oostburch ontving. Anderen meenden den naam te moeten ontleenen aan het Angelsaksisch: *rhodan*, zeide men beteekent reede: Rodanburch is dus een kasteel aan een goede reede, en daar de stad gebouwd was aan den Ghod- of Ghodanvlief, een breede arm van het Gat van Coxyde, leek die afleiding nog al natuurlijk en gold langen tijd voor de ware. Nadat sedert de dertiende eeuw Rodenburg door verlettering in Aardenburg was veranderd dacht men niet langer aan de kleur van de steenen of de ligging aan een goede reede maar vertaalde haar naam in 't Grieksch: *Geopolis* van *gea*, aarde en *polis*, stad, dus *Aardenstad*, zooals men kan vinden in een indertijd zeer bekend aardrijkskundig woordenboek.

Met al die afleidingen heeft men thans gebroken. Als 't waarschijnlijkst wordt beschouwd, dat Rodan de persoon is geweest, die den burcht bouwde of bewoonde en die ook zijn naam heeft gegeven aan den pagus *Rodanensis*, de landstreek waarover Rodan het gebied voerde.

Het eerste wordt in geschrifte van Rodanburch gewag gemaakt in een stuk van 702, waarin melding wordt gemaakt van een schenking door Engelwara, dochter van Affon, aan het klooster van Sint Pieter op den berg Blandin, een deel van het dorp Hollain in den pagus van Doornik, Merhoe in den pagus van Gent en twaalf moerassen in den pagus *Rodanensis* of van Rodanburch.

De H. Amandus, eerste abt van Sint Baafs en Sint Pieters te Gent, de H. Eligius, bisschop van Noyon en de H. Willebrordus, bisschop van Utrecht waren de eersten, die in deze landen het Christendom kwamen verkondigen. Zij hielden zich voornamelijk te Rodanburch of Oostburch op, om van daaruit de bewoners van de Scheldeoever te bekeeren.

De H. Eligius, ²⁾, beter bekend onder den naam van Sint Elooï (zijn naam leeft nog voort in de namen der kerken van Oostburg en St. Laureyns en den Loidag der boerenknechten) is de stichter van Rodenburch's eerste kerk; dit heiligdom, gebouwd in 643, was gewijd aande H. Maagd. Eli-

gius werd in 641 bisschop van Noyon; deze streek ressorteerde onder zijn bisdom.

Behalve de twijfelachtige berichten over het aanstellen van forestiers of woudgraven, belast met het toezicht over de bosrijke oorden aan de Schelde, zwijgt de geschiedenis gedurende de regeering van Karel den Grooten (768-814) over deze streken.

In 840 stelde Lodewijk de Vrome, opvolger van bovengenoemden keizer, Rodenburch met nog zeer veel andere plaatsen „onder die diocese van den bisscop van Doornycke omme met die emolumenten daerof tcollege van syne kaneuniken taugmenterene”.³⁾

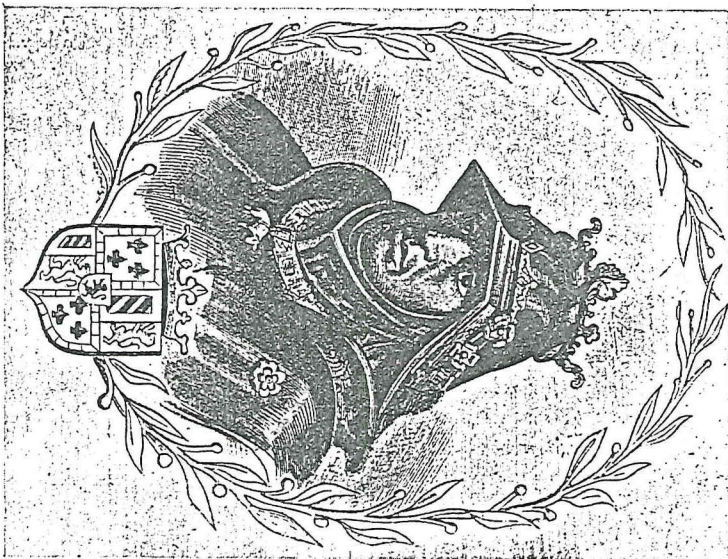
Maar nu kwamen de Noormannen.

Deze bewoners van het oude Skandinavië waren woeste avonturiers, zee- en landroovers van aanleg en professie, die zich onder hun zeekoningen vereenigden om op buit uit te varen. De armoede van hun land noopte hen daartoe en hun godsdienst vuurde hen aan in hun stoute ondernemingen. Hun roof-, plunder- en vernielzucht evenaarden hun dapperheid. Zij vingen hun strooptochten aan in de eerste helft der negende eeuw en spoedig bedekten ze met hunne schepen de zeeën, en plunderden de kusten van Engeland, Friesland, Vlaanderen en Frankrijk. Ja, zij drongen zelfs door in de Middellandsche Zee en vervulden de Grieksche eilanden met den schrik van hun naam. Zeer waarschijnlijk hebben zij vóór Columbus Noord-Amerika bezocht.

In 837 landden ze op Walcheren, dat te vuur en te zwaard werd verwoest en Antwerpen onderging hetzelfde lot. In Vlaanderen ondervonden zij eenigen tegenspoed. Daar gebood de kloeke Engelram die hun meermalen een bloedige les gaf. Niet te min kreeg Rodenburch ook zijn beurt. In 876 tijdens de regeering van Vlaanderens eersten graaf, Boudewijn van Ardenen, bijgenaamd met den ijzeren arm, stevenden deze vrijbuiters onder hun zeekoning Hastings met een talrijke welbemande vloot de Schelde op en stortten zich over 't land van Cadzand en naburige oorden en weldra zag men van Rodenburchs muren de trotsche Noorsche schepen naderen, draken, zooals zij werden genoemd, met witte zeilen en buitenboord hangende bontgekleurde schilden. De stad werd aangetast, veroverd en met haar kerk geplunderd. Alle tilbare have werd naar de schepen vervoerd en toen men ten laatste, het rooven zat, aftrók, liet men in hetgeen overeind was blijven staan, den rooden haan kraaien. Ze trokken voort, Vlaanderen in; Antwerpen, Ouden-

Zegel van Margaretha II,
van 1244 tot 1279 gravin van Vlaanderen
(Gemeentearchief Aardenburg)

Filips de Goede,
hertog van Bourgondië,
van 1419 tot 1468 graaf van Vlaanderen

burg, Kortrijk en Doornik moesten het ontgelden; ze roofden tot aan de oevers van de Deule en van de Scarpe, waar ze door graaf Boudewijn en graaf Reynier van Mons werden gestuit.

Maar Rodenburchs eerste kerk, der H. Maagd gewijd, was een rookende puin hoop, neergehaald en platgebrand door een bende heidensche Noorsche zeeschuimers.

Dank zij den ijver der geloovigen werd ze spoedig herbouwd, de stad was ook weldra uit hare puinhoopen herrezen en nam zoo zeer in aanzien en bevolking toe, dat graaf Arnold I, wiens levensdoel het was alles te herstellen wat door de Noormannen was verwoest, in 950 een weekmarkt instelde, welke instelling eenige jaren later door zijn opvolger graaf Boudewijn III werd bekrachtigd, terwijl reeds in 959 moest worden overgegaan tot het bouwen van een nieuwe kerk, gesticht „*ter eere ende weerdicheit van Mynheere Sint Baef*”, de nog bestaande Sint-Bavo of Sint Baafs kerk. 4).

De herbouwde O.L.V. kerk kreeg in 980 een kapittel, terwijl uit een brief van 1030 blijkt dat zij en de Sint Baafs kerk afhankelijk waren van de Abdij van Sint Baafs te Gent.

In den strijd tusschen Robbert den Fries en Richilde vielen de gewapende mannen van Rodenburch den eersten toe en hielpen hem de overwinningen van Lessines en den Casselberg bevechten.

In 1096, toen het gansche Christelijke Europa den blik op het Oosten vestigde, waar men den Muzelman Palestina wilde ontrukken, sloeg de geestdrift, die paus Urbanus II te Clermont wist op te wekken, ook op de Vlamingen over.

Op! klonk des Pausen roep door land en steden voort,
Van berg en dalen op, van elke kust aan boord!
Naar Salems muren heen gij koningen en knechten
De Hemel zij hun loon, die voor den Hemel vechten;
Wie 't zondig harte wroegt of schand of schuld bezwaart,
Ik kondig aflat aan voor wie ten Kruistocht vaart.

God wil het! God wil het! klonk het langs wegen en velden en duizenden maakten zich op om de gevaarvolle reis naar het verre land te aanvaarden. Avontuurlijke zin, strijdlust, gingen hand aan hand met godsdienstige dweepzucht. Het was een geweldige aderlating van het te sterk bruischende bloed der Westersche Christenheid; want van de honderdduizenden, die ten strijde togen, keerde slechts een klein getal naar huis en haard terug.

De bloem van den Vlaamschen adel schaarde zich onder de Ieuwenvaan van graaf Robbert II ⁵). En onder de deelnemers aan den eersten Kruistocht vinden we naast Salomon van Maldeghem, naast Gratiaan van Eecloo, naast zoovele andere Vlaamsche ridders met klinkende namen, gewag gemaakt van Albon van Rodenburch, die, na in Onzer Vrouwekerke te hebben gecommuniceerd, aan het hoofd zijner vasallen uittrok om de moeilijke reis te aanvaarden, om daarginder in het verre Azië, den Saraceen het bezit van 's Heilands Graf te helpen betwisten.

In hetzelfde jaar verleende Radbod, bisschop van Doornik op verzoek van abt Adelard straffeloosheid aan het altaar van O.L. Vrouwe.

In 1127 verzetten zich de burgers aanvankelijk tegen de verheffing van Willem van Normandië tot graaf van Vlaanderen en de wijze, waarop zij dit deden en de voorwaarden, die zij stelden, leveren het bewijs dat de burgerij van Rodenburch reeds te dien tijde tot een groote mate van aanzien was gestegen.

Een jaar later, in 1128, kwamen zij bij een aanval der Bruggelingen op Oostburch hunne bureu te hulp en deden de aanvallers met bebloede koppen aftrekken. Bij deze gelegenheid sneuvelde Heer Willem, de laatste uit het geslacht Rodenburch, dezelfde, die zijn zoon, een der moordenaars van Karel den Goeden, ⁶), op vreeselijke wijze door beulshanden verloren had. Gelukkiger in deze was Lambertus, kastelein (bevelhebber op het kasteel of den burch) der stad, die zijn onschuld aan den moord kon bewijzen „door gloeiende ijzers aan te raken”.

Graaf Filips van den Elzas deed in 1184 ook te ozer stede recht over de Fransche zeeroovers, die de schepen hadden aangevallen, die zijn bruid van Portugal naar Sluis vervoerden.

Door een uitgebreiden handel op alle toen bekende wereldstreken nam de stad voortdurend in bloei toe en in het begin der dertiende eeuw treedt ze vrij plotseling op als een der voornaamste handelsteden van Vlaanderen, waar de vertegenwoordigers van overzeesche handelshuizen zich gaarne vestigden, omdat zij daar gelijke rechten genoten als de inwoners der stad, zooals ons het oudste in 't Aardenburgs archief aanwezige charter (1201) mededeelt. Hierin wordt gesproken van Ardenborg, waaruit blijkt dat toen de naamsverandering reeds begonnen was. Gedurende de dertiende eeuw komt in het archief aanwezige stukken de namen Rodenburg en Ardenborg beide voor.

De stad wordt ook vermeld als toegetreden tot de Hanze, waarvan het hoofdkantoor voor deze streken te Brugge was.

Een gebeurtenis van groot gewicht was de instelling van een

vrije jaarmarkt door gravin Margareta II (Zwarte Griet) in 1268 ⁷). Deze jaarmarkt, in 1299 door graaf Guy en in 1521 door keizer Karel V bevestigd, bestaat nog en is ruim zes en een halve eeuw telken jare op denzelfden dag (den dag na de H. Drievuldigheid) begonnen. In 1925 is daarvan, bij gemeenteraadsbesluit, voor de eerste maal afgeweken.

Gelijk met de stad nam ook de O.L.V. kerk in rijkdom en aanzien toe. Ze had een voorname, mildvloeiende bron van inkomsten in de giften der pelgrims, die herwaarts ter bedevaart kwamen naar het in de kerk aanwezige beeld der H. Maagd, dat in 1273 begonnen was zich door vele wonderen (frequentibus miraculis) te openbaren. Alhoewel de aard en het aantal der wonderwerken daaraan toegeschreven in den nacht der vergetelheid zijn begraven, zooveel is zeker, dat de roep die daarvan uitging groot was en van heinde en verre de bedevaartgangers toestroomden. Ja, koningen achten het niet beneden zich om hunne knieën te buigen en hunne schatten te offeren voor het wonderdoende beeld in Onzer Vrouwekerk te Aardenburg.

Was de kerk sedert 1167 een domkerk met wereldlijke kanunniken (canonici saecularis), paus Bonifacius VIII (1294-1303) gaf daaromtrent een nieuwe regeling: het aantal kanunniken werd gebracht op 16 en zulks ter eere van het wonderdoend Mariabeeld.

Rond dit tijdsgewricht schreef
her Willem van Utenhove
een priester van goeden love
tot Erdenborg

zijn „Geeste van Reynaerde” (Reinaard de Vos) en de veronderstelling kan worden gebillijkt dat genoemde priester aan de Mariakerk verbonden is geweest.

De geschiedenis spreekt van den Franschen koning Filips IV (de Schoone), die reeds kort nadat de wonderdoende kracht van het beeld aan het licht was gekomen, de kerk bezocht.

Hem volgde in 1278, graaf Guy van Dampierre, Margareta's zoon.

Om de wille van dat beeld verleende de Engelsche koning Eduard I, op zijn doortocht naar Gent, den Aardenburgers de zelfde vrijheden in zijn rijk als aan de Bruggelingen waren toegestaan „omme die reverencie der saligher moeder marien ende meest ute devocien die wiere toe hebben ter saligher maeght t'poorte ende t'stede van Ardenburch” (13 November 1296).

Tijdens den opstand der Vlaamsche steden tegen hun graaf Lodewijk van Nevers en Rethel, door zijn sneuvelen in den slag

bij Crécy ook Lodewijk van Crécy genoemd, koning van Aardenburg nadat het aanvankelijk den graaf trouw gebleven was en daarvoor op 25 April 1325 een privilegie had ontvangen, later de zijde des oproers, waardoor ook binnen de stad bloedige onlusten ontstonden. Deze hadden plaats in 1328 en gingen gepaard met moord, brandstichting en heiligschennis. Verscheidene mannen werden binnen de muren van de O.L.V. kerk vermoord, waaronder de burgemeester Jan Pietersz.

Na den slag bij Cassel op 23 Augustus 1328, waarin de opstandelingen het onderspit delfden, keerde Aardenburg, dat gestraft werd met een boete en „*vervarschinghe ende veranderinghe van haerlieder prevelegien*”, weer terug onder zijn wettigen heer, graaf Lodewijk, nadat de magistraat blootshoofds, barrevoets en uitgetkleed tot op het hemd dezen geknield vergiffenis had gevraagd.

De graaf liet ook de moordzaak in de O.L.V. kerk onderzoeken door Conte Gualdelot en Olivier de la Most, baljuw van Damme en deed bij keure van 2 Februari 1330, gegeven te Brugge, uitspraak in deze onlusten en veroordeelde 7 personen, onder welke 2 uit Oostburg, om ieder jaar bij het vermaken van het schepencollege buiten de stad te gaan, doch in het gezicht te blijven van de poort; overigens mochten zij niet dan bij buitengewone genade van den graaf weder in de schepenbank worden opgenomen. Verder werden nog 15 schuldigen veroordeeld om in de O.L.V. kerk voor de gedooden voor eeuwig een jaargetijde te stichten „*un annuisare en leglise nre dame dardembourch pour cascun de ceaus qui trait furent hors du moustier et mis a mort*”, en de renten daarvoor te verzekeren, alsmede om 12 zilveren lampen, ieder van 2 mark, ⁸⁾, en 4 zilveren bekens, ieder van 6 mark, in plaats van andere lampen en bekens, ter eere der gezegende Maagd Maria, te doen maken om in genoemde kerk te worden opgehangen ⁹⁾. Aldus toonde deze graaf van Vlaanderen ook zijn eerbied voor de Aardenburgsche lieve Vrouwe.

Het was niet de eerste maal dat Aardenburg te lijden had van de minder prettige gevolgen, die de vijandige verhoudingen tusschen de Vlaamsche steden, den wettigen graaf en den koning van Frankrijk na zich sleepten. In 1302, toen de stad tijdelijk op de hand der Franschen was, werd ze door Pieter de Coninck (dezelfde wiens conterfeitsel met dat van zijn vriend Jan Breidel op de markt te Brugge staat) als aanvoerder van een Brugsche bende gewapenden op zeer hardhandige manier naar den Vlaamschen kant getrokken, onder „*zulcke gruwelicke*

assaulte up haerlieden stede (diewelcke doen ter tyd niet kranck en was) dat hij ze bij rechten ende ghewelde themwaert ghecreech”.

In 1340 verscheen Eduard III, koning van Engeland met een vloot van 260 schepen op de Vlaamsche kust; den 24 Juni raakte deze vloot slaags met de Fransche „*t hazegate bij sint anne ter mude*” en behaalde daar met behulp der Vlamingen ¹⁰⁾ een schitterende overwinning, in de geschiedenis bekend onder den naam van slag bij Sluis. Deze zeeslag wordt voor een der bloedigste van de middeleeuwen gehouden. Van de 200 Fransche schepen ontkwamen er slechts 20, terwijl het aantal doden op 30000 wordt geschat, waarvan 20000 aan de zijde der Franschen.

De Engelsche koning, ofschoon in den slag gewond trok „*anderendachs t onser lieve vrouwen t aardenburch in pelgrimagie*” en woonde in de O.L.V. kerk den plechtigen dienst voor de overwinning bij.

In het laatste vierendeel der 14e eeuw beleefde Aardenburg donkere dagen en begon haar zon van macht en glorie te tanen. De zoeven genoemde vijandelijke verhoudingen tusschen de steden en den graaf waren hiervan de oorzaak. Door toedoen van Filips van Artevelde nam de beweging der Vlaamsche steden, aan welker hoofd Gent zich plaatste, zulk een bedenkelijk democratisch karakter aan, dat zij in Frankrijk ernstige bezorgdheid verwekte. Men vreesde dat, evenals in Zwitserland en Zuid-Duitschland de steden zich in die dagen meer en meer boven de ridderschap verhieven, dit op het voorbeeld van Gent, ook in Frankrijk gebeuren zou, daar de burgers van Parijs en van andere steden ten allen tijde tot opstand geneigd waren. Er werd dus tot een oorlog tegen Vlaanderen besloten; de jeugdige, nog minderjarige koning Karel VI stelde zich in persoon aan het hoofd van het leger. Artevelde, die het bevel voerde over de strijdmacht der oproerige steden, waarbij Aardenburg zich ook had aangesloten, trok de Franschen te gemoet. Hij achtte zich zoo zeker van de overwinning, dat hij bevel gaf geen kwartier te verleen; alleen de jonge koning van Frankrijk moest men in het leven laten; wijl hij nog slechts een kind was; ze zouden hem dan in Gent Vlaamsch leeren.

Maar 't liep anders uit. Toen de legers elkander ontmoetten leden de Vlamingen een volkomen nederlaag. Artevelde sneuvelde met 25000 der zijnen en in de O.L.V. kerk werden de lijkmissen gelezen voor de zielen van een overgroot getal Aardenburgsche burgers, dat den dood had gevonden onder de slagen

der Fransche ruiters op het bloedige veld van West-Roosebeke (27 November 1382).

De stad onderwierp zich toen aan den graaf, reden voor den Gentschen ruwaard Frans Ackerman om met een bende van „drye duysent vreemde sauldeniers” op 8 Januari 1383 voor de stad te verschijnen, het Fransche garnizoen, bestaande uit Bretagners en Bourgondiërs, over de kling te jagen, brandstichting, moord en roof te plegen en beladen met buit af te trekken, om drie weken later terug te komen om hetgeen er nog van de stad overgebleven was te verbranden en te vernielen. „Noch huis, zegt een schrijver dier dagen, noch kerk, noch poort, noch veste werden gespaard, maar alles beroofd, verbrand en vernietigd. De O.L.V. kerk, de schoonste van geheel Vlaanderen, werd tot groote oneer van de Moeder Gods, aan wie zij toegeheiligd was, beroofd van bijna al hare schatten”.

Twee bij den eersten overval gesneuvelde „capiteynen” Robrecht van Ghistel van Reygersvliete en Wauter van der Werve werden beiden in de O.L.V. kerk begraven.

Van deze verwoesting heeft Aardenburg zich nooit geheel kunnen herstellen.

Van veel belang voor de geschiedenis van de O.L.V. kerk is een stuk in het archief der gemeente voorhanden van 10 Spuerle 1397 (10 Februari 1398). Het behelst een overeenkomst gesloten tusschen Joris Aelrike en Jan Lemote, burgemeesters ¹¹⁾ dezer stede ter eene en Jan Drake en Jan van Colloc „meesters van huerclocke” ¹²⁾ ter andere zijde (waar zij woonden wordt helaas niet vermeld) over het maken en leveren van een „huerclocke up de salve clocke die hanghet op de noordre tor van onze Vrouwekercke” welk „engien also groot goed scone ende so swaar weghende als t engien dat nieuwinghe ghemaect is up de huerclocke ter Sluus”. Verder bepaalt het contract, dat het uurwerk zal zijn „gaende, staende en slaende”; dat door de stad zal geleverd worden al het benodigde houtwerk, lood, koorden, enz. met uitzondering van ijzer en ijzerwerk, dat door Drake en Colloc moest worden verstrekt. Als prijs voor het uurwerk zouden zij genieten: het oude klokje dat staat in de kerk en 9 £ vl zoo zij den wijzer maakten in de kerk; maakten zij den wijzer buiten, dan genoten zij maar het oude klokje en 8 £ 10 sch vl.

Dit stuk is zeer merkwaardig aangezien er uit blijkt, dat zoowel Sluis als Aardenburg zeer vroeg van torenuurwerken waren voorzien, daar steden als Brussel, Straatsburg, Kortrijk, Spiers, Bologna en Venetië nauwelijks eenige tientallen jaren vroeger op het bezit daarvan konden bogen.

Van ons hedendaagsch standpunt bezien kan het niét anders dan verwondering baren, dat de Aardenburgsche burgemeesters van 1397 er bizonderen prijs op stelden, ja er een hogere belooning aan verbonden, indien de wijzer van het uurwerk in de kerk werd aangebracht. Dit had evenwel zijn reden. Het aanwezig zijn van een uurwerk in de kerk was voor het op het juiste uur verrichten van de kerkelijke diensten, waartoe de aan de kerk verbonden priesters gehouden waren, van het grootste belang. Immers het oude klokje dat in de kerk stond, pleit hiervoor ten duidelijkste. Om dezelfde reden waren het ook de kloosters, die zich het eerst in het bezit van uurwerken verheugen mochten.

Het door burgemeesters opgevatte voornemen om den loop des tijds, ten gerieve der burgerij, zooal niet zichtbaar, dan toch hoorbaar te laten aankondigen, hoe onvolledig het ons ook moge toeschijnen, moet als een werk ten algemeenen nutte en als een groote verbetering in den toen bestaanden stand van zaken worden aangemerkt en doet ons in Joris Aelrike en Jan Lemote mannen zien, die medegingen met hun tijd; die nevens het belang der kerk ook dat der burgers van de stad, aan wier hoofd zij waren geplaatst, wisten te behartigen. Intusschen blijkt niet aan welke wijze van bewerking de uurwerkmakers de voorkeur gegeven hebben. Wanneer men de overlevering gelooven mag, dat de op zwarte houten borden bevestigde ijzeren ringen met Gothische cijfers voorzien, die tot in 1867 op den toren der Sint Baafskerk voor wijzerborden hebben gediend, van de Mariakerk afkomstig waren, zou men welhaast tot de meening overhellen dat het verloop der uren vanaf 1397 ook zichtbaar is aangekondigd.

Veel geloof aan de legende van het overbrengen der wijzerborden en volgens sommigen ook van de wijzers, behoeft men niet te hechten, ja wanneer men nagaat, dat het in 1397 geplaatste uurwerk zeker slechts één wijzerbord zal gehad hebben en het uurwerk op den toren der Sint Baafskerk geplaatst, aanvankelijk reeds twee wijzerborden had, waarbij ingevolge resolutie van den magistraat, d.d. 22 Januari 1668 nog twee nieuwe werden geplaatst, blijft er waarlijk niet veel waarschijnlijk meer van het geheele verhaal over.

Of bij de slooping der kerk in 1625 het uurwerk nog aanwezig was en dienst deed, is niet waarschijnlijk, of zoo het er nog was, zal het wel in een toestand verkeerd hebben die voor geen herstel meer vatbaar was, daar in 1607 door Simon Bekart „orlogemaecker” te Vlissingen een nieuw uurwerk op den toren der Sint Baafskerk werd geplaatst. Eerder zouden wij veronder-

stellen, dat het uurwerk bij een der menigvuldige plunderingen vernield is, want in de stadsrekeningen van 1589 tot 1599 wordt achter de post: „het stellen van de huerologie” telkens vermeld: niet.

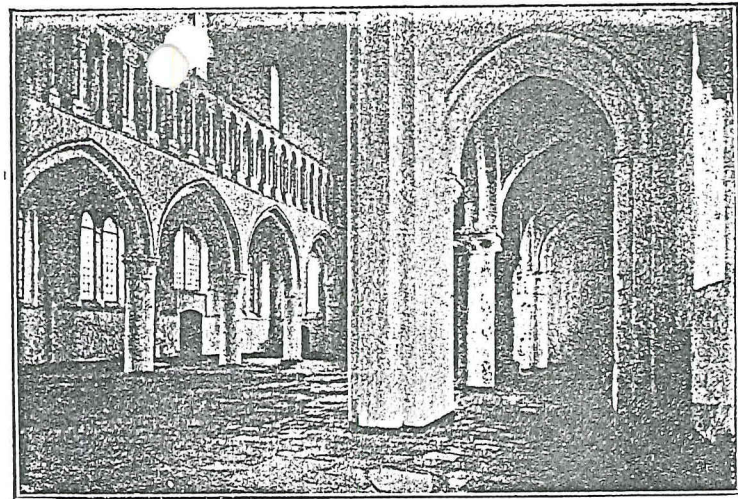
Volgens de oude keuren der stad mochten binnen Aardenburg niemand, ter uitzondering van doorreizende kooplieden of lieden van den gerechte, wapenen dragen, op verbeurte van 60 stuivers en de wapenen, tot 's graven voordeel.

De van 's gravenwege aangestelde ontvanger, stedehouder of baljuw, die ook zijn deel van de boete scheen te krijgen gaf, op eigen winst bedacht, een nieuwe uitlegging aan de keure en beschouwde de vreedzame bedevaartgangers, omdat zij den pelgrimsstaf droegen, als met stokken gewapend en wilde de boete toepassen, terwijl zij alsmede met boete of bij wanbetaling met gevangenisstraf werden bedreigd als ze, hoe rustig zij zich ook gedroegen, een weinig na het bepaalde uur uit de taveernen, waar zij den avondmaaltijd gebruikt hadden naar hunnen slaappleatsen wederkeerden.

Burgemeesters en schepenen, ziende welke nadeelen voor de stad de handelwijze van 's graven zaakgelastigde tengevolge had, wendden zich bij nederig smeekschrift tot den toen regeerenden graaf Filips den Goeden, hertog van Bourgondië, om zijn bemiddeling in te roepen. Filips, beziel met eerbied voor de Moedermaagd en haar wonderdoend beeld en mede willende werken om het bezoeken daarvan door vrome pelgrims te begunstigen, verbood daarom bij brief van 30 Mei 1421 om bedevaartgangers naar Onze Lieve Vrouw van Aardenburg eenigen hinder aan te doen.

Van bovengenoemden Filips vinden we in het gemeente archief een schriftelijke toestemming aan burgemeesters en schepenen benevens aan de „*margliseurs (kerkmeesters) de les-gle noë dame stituee au dit lieu dardembourg*” om een som van 1000 £ parisis om te slaan over de parochianen van de O.L.V. kerk, ten einde de kosten te betalen van een proces hun aangedaan door de „*curez, chapellains et clers usitiez en ladte esgle contre lediz suppl. a locon (l'occasion) du gouvernement de ladte esgle et de la fabrique dicelle*”. (4 Juni 1429).

Maar Filips liet het niet bij zijn zoeven genoemde beschikking ten gunste der pelgrims. In 1425 maakte hij zich op ter plechtige bedevaart naar O.L.V. kerk te Aardenburg en haar miraculeus beeld. Hij was bij die gelegenheid vergezeld van vele edelen, die te Rijssel van kaarsen en vaandels werden voorzien,

Ongebruikt gedeelte der Sint-Baafskerk (1927)

Grafsteen van Zuster Godelieve,
abdis van het Grauwzusterklooster,
in de Sint-Baafskerk

welke in de rekening dier stad werden verantwoord. Zonder aan onze verbeelding al te vrij spel te laten gelooven wij dat uit deze gegevens wel mag worden afgeleid dat de intocht van Filips den Goeden binnen Aardenburgs vesting een plechtigheid zal zijn geweest, waarbij de bloem van Vlaanderens edelen, prijken- de met schitterenden wapendos en rijke kleurenpracht in vaandel en blaoen, den luister van hun grooten meester zullen hebben verhoogd en waarbij ook van de zijde van Aardenburgs magistraat en burgerij niets onbeproefd zal zijn gelaten om den machtigen hertog, wiens hofhouding een der prachtigste was van zijn tijd, een zijner waardige ontvangst in de stad te bereiden.

Nogmaals, nu den 7 November 1452, kwamen de Gentenaars, die met graaf Filips overhoop lagen, met minder goede bedoelingen een bezoek aan Aardenburg brengen. Men koos te Gent „uyt elc ambocht ende neeringhe vijf mannen, die tzamen ghewapenderhandt naer Aerdenburch ende Oostburch trokken, zeer jammerlick saccagierende ende barnende beede die steden metsgaders ooc alle die schoone omliggende dorpen ende prochien tot voor die stede van Sluys.”

In 1466 kon Aardenburg zich weder over een vorstelijk bezoek verheugen, namelijk van Filips' zoon; later als hertog van Bourgondië, bekend als Karel de Stoute, maar die nu nog, vóór zijn troonsbestijging, den titel voerde van graaf van Charolais. Dat het beeld in de O.L.V. kerk het doel was van zijn komst blijkt uit de stadsrekening van dat jaar, waarin onder artikel „presentwijnen” de post voorkomt:

„Den XXVen in April onsen herden gheduchten heere van Charlois, dewelke hier quam in peelgrimagen ghepresenteert III zester ¹³⁾wijns te wetene XXIII stoop beane ¹⁴⁾ te IX g ¹⁵⁾ den stoop ende XXIII stoop rynsch wys te VIII g den stoop”.

Insgelijks werd de kerk bezocht door Eduard IV, koning van Engeland en wel in de laatste dagen van 1470, toen hij zich vergezeld van zijn vriend Lodewijk van Gruuthuse, den stadhouder van Holland en Zeeland, vanuit de Nederlanden naar Artois begaf.

In het jaar 1476 werd zij door den Franschen koning Lodewijk XI rijk begiftigd, misschien wel tot zoen voor de vele door hem bedreven misdaden.

Uit een en ander blijft dat de vorstelijke belangstelling in de O.L.V. kerk niet gering is geweest, maar daarmee werd de voortdurende achteruitgang der stad niet tegengehouden. De verwoestingen bij de verschillende vijandige bezoeken door de

Gentenaars aangericht hadden haar den doodsteen gegeven.

Achtereenvolgens deden Filips de Goede, Karel de Stoute, Filips de Schoone en Karel V alle moeite om de oude veste uit zijn vervallen toestand op te heffen. Maar 't mocht niet baten, de ongelukkige stad had hare nijvere inwoners voor goed verloren.

Filips de Schoone zorgde bij keure van 7 September 1496 er voor dat de overgebleven inwoners niet konden worden aangesproken voor de schulden hunner woonplaats. Uit dit stuk blijkt den ellendigen toestand der stad, daar er in vermeld wordt, dat er nog slechts 60 huishoudens zijn overgebleven, hetgeen op een bevolking wijst van 250 à 300 personen.

Dezelfde graaf verbood bij keure van den 2 Mei 1502 aan vreemde herbergiers en andere neringdoenden zich te vestigen binnen een kwart mijl afstand van de stad, om toch maar de inwoners voordeel te laten trekken uit de verzorging en huisvesting der pelgrims, die het wonderdoende Mariabeeld kwamen aanbidden; want anders, zegt de graaf in zijn schrijven: „*tous pelerings et gens qui ainsi viennent en pelerinage, ou autremant y passent, vont boire et mengier hors dicelle ville*”.

Een milde geefster heeft de kerk ook nog gevonden in Anna van Bourgondië (natuurlijke dochter van Filips den Goeden en een Jonkvrouw van Steenberg) eerst gehuwd met Adriaan van Borsele, Ridder, Erfvoogd van Henegouwen, Heer van Brigdamme enz. en later met Adolf van Kleef, Graaf van der Marcke, Heer van Ravestein enz. De geschiedenis leert deze vrouw als zeer godsdienstig en liefdadig kennen. Ze is gestorven op haar slot te Oost-Souburg in 1508. Door haar zijn verscheidene goederen aan de kerk geschonken. Tevens verordende zij een jaargetijde ter herinnering aan hare moeder en een ter herinnering aan haren tweeden echtgenoot. De aanwezigheid omstreeks dien tijd van een huis en erve in de nabijheid der Mariakerk en wel aan de zuidzijde daarvan, genoemd: „Het Hof van Ravestein” geeft aanleiding om de gissing te wagen, dat dit de huizinge zal zijn geweest door Anna van Bourgondië tijdens haar verblijf te Aardenburg betrokken. ¹⁶⁾

De bedevaarten bleven nog langen tijd in zwang en wel bijzonder uit de stad Rijssel, alwaar zelfs nog in 1524 een schuldigte te dier stede daartoe werd veroordeeld. Dat het aantal pelgrims in dien tijd niet gering was blijkt wel uit de kerkrekening van genoemd jaar (de eenige van vóór de Hervorming die be-

kend is), waarin verantwoord worden als zijnde in den loop van één jaar verkocht:

258 „*vergulden ende zilveren teekenen van der prente van Onsz. Liev' Vr.' beilde gheordoniert omme de devotie van den Peilgrims*”,

1120 pond was, en

120 „*douzynten looden teekenen*”,

tót een gezamenlijk bedrag van 851 £ 7 sch parisis.

Op een en ander werd blijkbaar een zoet winstje gemaakt:

Voor de looden beeldjes was betaald aan		
Phelips Dorrée te Brugge -----	9 £	7 sch
Cornelis van Wulpen was ze te Brugge w-		
zen koopen en ontving voor zijn moeite -----		12 sch
Margriete, weduwe Jans Scoemaekers, de		
wasvrouw van de kerk en die ook met den ver-		
koop der teekens aan de pelgrims was belast,		
kreeg voor elk dozijn dat ze verkocht 2 d pro-		
visie, dus -----		20 sch

geeft 10 £ 19 sch

De bedevaartgangers betaalden 36 £, 't geen een winst gaf van 227%; de winstmarge op de vergulde en zilveren teekens zal zeker niet geringer zijn geweest.

Het beeld is in 1572 door de Watergeuzen vernield.

Behalve deze bedevaartgangers kwamen nog jaarlijks talrijke vreemdelingen in Aardenburg en wel bij gelegenheid van de Processie van het Heilig Bloed. Dirk van den Elzas, graaf van Vlaanderen was in 1147 naar het Heilige Land ter kruisvaart getogen en keerde vandaar in 1150 naar Vlaanderen terug. Volgens de Chronycke van Vlaanderen, uitgegeven door Andreas Wijdts te Brugge, ontving hij van zijn schoonbroeder, den koning van Jerusalem, in overleg met den patriarch en andere rijksvorsten voor zijn kloekmoedig gedrag, (aangezien men geen goud, zilver of edelgesteenten tot loon kon geven aan iemand die alle tijdelijke schatten, zelfs zijn eigen leven niet had gespaard om het Christendom uit de klauwen der barbaren te rukken) den dierbaren prijs, dewelke vergoten was niet alleen tot heiligmaking van Jerusalem of Palestina maar van heel de wereld. Deze onwaardeerbare schat was een deel van het Heilig Bloed, dat Josef van Arimathea en Nicodemus, het allerheiligste lichaam Christi afwasschende om te balsemen, vergaderd hadden en dat tot dezen tijd toe werd bewaard in een kristalijnen glas. (Graalsage).

Dit H. Bloed, vermengd met water, werd voor een gedeelte overgestort in een vat van kristal en door Leonius, abt van St. Bertin, die den graaf op zijn tochten vergezeld had, overgebracht naar Brugge, waar het op last van den graaf bewaard zoude worden in zijn huiskapel op den Burg binnen de stad, waar het zoude blijven, zoolang deze kapel of kerk zoude bestaan. Jaarlijks wordt nog thans aan het volk de gelegenheid gegeven deze relikwie te zien en trekt in de eerste dagen van Mei de Processie van het Heilig Bloed door de stad.

Maar niet alleen te Brugge, ook te Aardenburg had men de Processie van het H. Bloed en deze trok uit op den H. Sacramentsdag, zijnde de tweede Donderdag na Pinksteren. (Sinxen).

Wat heeft men door dit H. Bloed te verstaan?

Daarover zwijgt de geschiedenis.

Heeft graaf Dirk aan de Aardenburgers, die mede ten kruistocht getogen waren, tot loon voor betoonde hulp een gedeelte van deze relikwie afgestaan?

Was het H. Bloed te Aardenburg gevloeid uit een gewijden ouwel, zooals die dágelijks bij de mis geofferd en bij de H. Communie aan de leeken wordt gegeven?

Kwamen de Brugsche geestelijken jaarlijks op den H. Sacramentsdag ter processie naar Aardenburg en brachten zij bij die gelegenheid het H. Bloed uit Brugge mede?

Op al die vragen is geen afdoend antwoord te geven, alleen blijkt uit alle rekeningen vóór de Hervorming, dat die processie van het H. Bloed in Aardenburg gehouden werd en dat zoowel de Mariakerk als het Stadsbestuur de geestelijken uit den omtrek, die daaraan deelnamen, waardiglijk onthaalde.

In de rekening van de Mariakerk van 1524 vinden wij over de processie van het Heilig Bloed het volgende:

De 4 oordenen ¹⁷⁾ *in Brugghe commende ter processijen van den Helegghen Bloede ghebenden zinde elke oordene daervooren toegheleyt thuerliedder costewaerds 2 £ 8 sch compt voor huerlieden vieren ende bettaelt* ----- 9 £ 12 sch

Mijnheere den prelaet Van den Eechoutte in Brugghe bescreven zijnde ter voorz. processie die dat weerdich Helich Bloedt halp draghen ghepresenteerdt een half sester roodt wijns ten prijse als vooren compt ende betaelt ----- 2 £ 8 sch

Mijnheere den prelaet van sincte Andries bescreven zijnde ter voorz. cause als vooren ghepresenteerdt van ghelicken ende ten voorz. prijse compt ende betaelt ----- 2 £ 8 sch

Mijnheere den prelaet van Zoetendaele bescreven zijnde ter cause als vooren ghepresenteerdt van ghelickx ende ter prijse voorz. compt ende betaelt ----- 2 £ 8 sch

Mijnheere den Dekenne van Kerstenhede van Ardemburch die ooc quam ter voorz. processie ghepresenteerdt 4 stooopen wijns van ghelicken prijse als vooren compt ende betaelt ----- 24 sch

Den tweeen prochyepapen van Onser Vrouwen ende de twee prochyepapen van sincte Baefs in Ardemburch van 't Helich Bloedt omme te helpen draeghenne telckend 2 stoop roodt wijns ten prijse als vooren compt ende betaelt -- 2 £ 8 sch

Aldoen van 30 parochyepapen ¹⁸⁾ *, van der dekenye van Ardemburch ter selver processie omme die te verchierenne elcken eenen stoop wijns te 6 sch den stoop compt ende betaelt* ----- 9 £

Den ghemeenen collegie van sincte Dominicus in Brugghe Sinct Salvatoors, Onser Vrouwen, Sinct Gilles in Brugghe, van Wester Souburch in Zeelandt ende van Sincte Jans ter Sluis die hier ten langhen ommeghanghe elc eene solempneele messe zonghen in discante elcken 4 stooopen roodt wijns ten prijse als vooren compt ende betaelt ----- 12 £ 4 sch

Den ghemeenen gheselschepe van den hantschoewerkers in Brugghe die jaerlickx commen ter voorz. processie van den Helighen Bloede cleedende Onser Liever Vrouwenbeilde met een nieuwen fluweelen mantele ghepresenteert een sesterer Rijnschwijns te 12 sch den stoop compt ende betaelt ----- 9 £ 12 sch

Den dekenne ende ghemeenen geselschepe van Onser Vrouwen Schipghilde in Ardemburch jaerlickx ghaender Metter voorz. processie ende die verchierende met 3 grote toortsen offerende de twee voor Onser Vrouwen ghepresenteert een sesterer roodt wijns ghelijc ende ten prijse als vooren compt ende betaelt ----- 4 £ 16 sch

Den dekene ende ghemeenen gheselschepe van den Crepelsghilde alhier die ter heere van Onser Liever Vrouwe hier een ghulde houden

ende presenteren alle jaren ten langhen omme-
ghanghe eenne keerse van groenen wasse ghe-
presenteert een zestere roodt wijns ten prijse
als vooren compt ende betaelt ----- 7 £ 16 sch

Den conynghen dekennen ende ghemeenen
gheselscepe van mynheere Sinct Joris ende myn-
heere Sinct Sebastiaensghilde in Ardemburch
jaerlicx ghaende metter voorz. processie als voo-
ren ghepresenteert elcken een zestere roodt
wyns ten pryse als vooren compt ende betaelt
naer doude costume ----- 9 £ 12 sch

Heer Beertram Piedsaert van dat Heilich
Bloedt te bewarene de 9 daeghen in de Sinxsche
laeghen ende van daermede te segnene de de-
votē personē betaelt ----- 18 sch

Van roosenhoeden die men hanct up de cy-
borye van den Heleghen Bloede in de Sinxene
daeghen ende up den heleghen Sacramendsdach
telcker reyse voor 22 sch compt hier ende be-
taelt ----- 2 £ 4 sch

Van processieloode verdient bij diverse cae-
pellaenen ende vycaryssen van deser kercke die
't weerdich Heylich Bloet ghevolcht enne omme
hebben helpen draeghen den 9 daeghen van den
ommehanghe in de Sinxsche feeste van desen
jaere betaelt naer de oude costume ----- 20 sch

Van eenen bode ghesonden ter Shuus omme
Andries van der Kerchove ende hem besteidt
eenne nieuwe berreye te maeken daer men 't hel-
lich bloet up ommedraecht telcken Sinxenne
in de processie betaelt 2 sch ende de voorz. An-
dries van der berrye te maekene 16 sch ende
eennen bode die 't waegheschot drouch ter Shuus
4 sch compt tsamen ende betaelt ----- 22 sch

Den voorz. Andries van 4 leeuken te sny-
dene die men an de voorz. berrye daer men 't
heilich bloet up draecht per billet ----- 20 sch

Jan van der Straete van der voorz. berrye
te schilderen alsoot behoort ende betaelt . . . 3 £

Van vier ghebylde bautkins vertindt ende
vier scheerkins metten naeghelkins daertoe die-
nende daermede men sluudt de cyboorye van dat

weerdich heilich bloet duer de Voorz. berrye al
eer men dat levert den parochyepapen ende
daervoren betaelt ----- 12 sch

Jan de beildesnydere van eennen waeghen-
schootten voet te maekene ende die te leverene
ghesneden met looveren ghestelt up de ber-
rye daer men 't weerdich heilich bloet up draecht
ende betaelt ----- 5 £ 4 sch

Jan van Hecke van den voors voet te ver-
ghaldenne ende te schilderenne met blaeu ysner
alsoot behoort compt ende betaelt ----- 4 £ 16 sch

En in de stadsrekening van 1560-61:

„Alvoran mynen heere deken van der Ker-
stenhede ommedraeghende 't heilich bloet ghep'
teert een half zest wijns compt ende betaelt” -- 9 sch 4 d

De vier ordenen in Brugge, gekomen ter
voorz. processie elk 6 sch komt en betaald ---- 24 sch

Den vier prochiepapen in Aardenburg, de-
coreerende de zelfde processie, ieder 12 gr komt 4 sch

Den 32 prochiepapen van de dekeny van
Aardenburg ter zelfder cause, ieder 6 gr komt 16 sch

Den collegien van Sint Donaes, Sint Salva-
tor, Onzer Vrouwe en Sint Jacob in Brugge,
hier gekomen naar costume zingende een mis
ten langen ommegang, ieder gepresenteerd 4 s
komt en betaald ----- 16 sch

Onser Lieve Vrouwe Schippgild ten zelfden
omwegang naar costume gepresenteerd ----- 8 sch

Sint Joris en Sint Sebastiaan gildebreders
binnen Aardenburg over dat zij speelden, tromp-
ten en op andere wijzen de processien en omme-
gangen te uitgang en inkomen versierd hebben
gepresenteerd elk een zester wijns ----- 37 sch

Ook in de stadsrekening van 1567 vindt men melding ge-
maakt van presentwijnen, geschonken bij gelegenheid van de
processie van het Heilig Bloed en wel aan den bisschop van
Sarepta, suffragaan van Doornik, den abt van Sint Andries bij
Brugge, den abt van der Does, den abt van Zoetendaele, den
proost van Sint Baafs te Gent, het college en eenige notabelen
van Middelburg, de Begijnen in Aardenburg, den Schout van
Brugge, enz.

Na het doordringen der Hervorming te dezer stede wordt van het Heilig Bloed nergens meer gesproken.

Bij het doorbladeren van meergemelde rekening van 1524 trok nog het volgende mijn aandacht:

De in de torens hangende klokken droegen blijkbaar de namen *M a r i a* en *J a n*, want „*Pieter Neydt heeft ghewrocht met sinen knecht up de torre van deser kercke ant klochooft van Maria*” terwijl hij „*in der noordtorre een busse heeft ghemaect daer de reep van de schelle duer loopt*” en hij verder „*aldaer met sinen zeune heeft ghediept de pannen van der klokke Maria*”. Een aanzienlijke som is betaald aan een zekeren Pruumboudt „*gheluweghieter te Brughe van twee nieuwe pannen te ghieten omme de clock Maria*” en Jacob de Waeghenmaeker heeft „*een houdt omme een leene over de clocque Jan ghemaect*”.

Dat de abt van Sint Baafs te Gent een nieuw (waarschijnlijk beschilderd) glasvenster aan de Kerk cadeau gaf, want aan Jan Boegheenins werd betaald voor „*eene nieue glasveynster te halene bij mijnheer van Sint Baefs te Ghendt ghegheven deser kercke, dewelcke die ghestelt staet ande noordsyde boven den hooghen outtaer int verwelf van den hooghen choore*” en ook werd het loon verantwoord van de „*glaesmaeckers van mynen voorsz. heere den abt*” aan welke glazemakers was opgedragen om voorzichtig en met zoo weinig mogelijk schade te veroorzaken „*t houde glas huut te nemen*”.

Dat kerkmeesters als ze een goed vriend ontmoetten er wel iets op vonden om hem op kerkekosten te tracteeren, want 2 £ 8 sch werden betaald „*vandat meester Cornelis van Scoonhove ende meester Jan de Cortte 't Ardemburch in peilgrymaigen quamen ende huutte dien dat hy procureur es van der voorsz kercke bij den kerkmeesters hem ghezelschap ghehouden ende hem ghepresenteerd een half zestere wyns*”.

Dat, wanneer van het Mariabeeld een wonder geconstateerd was, dit door klokgelui den volke werd bekend gemaakt want 12 sch werden verdiend door „*de luuders van dezer kercke die by laste van kerkmeesters gheluat hebben een myracle te Sincxschen*”.

Dat echter de kerkmeesters niet zoo onvoorwaardelijk geloofden aan alles wat van de mirakuleuze werking van het beeld werd verteld en wel degelijk onderzochten, als hun een mirakel ter oore kwam, of het bericht waarheid bevatte, want het kostte 2 £ voor man en paard aan Cornelis van Wulpen, die „*bij laste van de kerckmeesters reysde tot Nevele omme te wetene. ofte Vincendt Pheleps by myracle van Onser Vrouwe verlost was*

huuter vanghenesse ende van de boeyen aldaer naerdien dat hij dat de kerckmeesters vertoocht hadde. Nemaer hy hadder hemzelver huut gheholpen bij tbreken van derzelven vanghenesse”.

Dat zij, die voor de kerk werkten niet altijd geheel in klinke munt werden betaald, want Pieter de Wevere ontving uit de handen van kerkmeesters als belooning „*van dat hy 't kerchof gheruumpt ende ghesuvert heeft van den bramen, vliender ende alle vullichede*” een paar kousen en twee hemden benevens 12 sch.

In de stadsrekening van 1560/61 komen aantekeningen voor, op de geschiedenis van de Mariakerk betrekking hebbende, welke dus ook hier hare plaats vinden: Aan Joos de Hond, waard in de „drye Coninghen” werden 9 sch betaald voor een maaltijd, voorgezet aan „*den busschieters en andere goedwilleghen inwonende dezer stede die heer en wet assisteerden in de laatste beroerte van onser Vrouwe kercke bij nachte in November 1560 voor heurlieder goetwillicheit*”. We zien hieruit dat de kerk het mikpunt is geweest van een volksoploop. Alhoewel betreffende omvang en oorzaak der ongeregeldheden uit de rekening niets blijkt en al te stoute gissingen daaromtrent tot niets leiden dan tot het veelal brengen op een dwaalspoor, zoo schijnt het toch zoo goed als zeker dat die volksoploop nog al van beteekenis was, dat het een oproer was door ketterij verwekt of daaraan verwant, wellicht een voorlooper van den lateren Beeldenstorm, ten minste van dien aard, dat de kerk ontheilgd was, want aan „*mynheer den souffragaen van Doornicke, hier ghecomen ende reconcilieerende (opnieuw wijdende) onser Vrouwe kercke*” werd gepresenteerd 4 kannen wijn. Dit vermoeden vindt bovendien zijn grond in het feit dat „*een placacet van der heresie*” in de stad was gebracht, waarvoor men den bode 6 gr betaalde. En dat herhaling der wanordelijkheden (die blijkens de uitdrukking „de laatste beroerte” niet voor het eerst waren voorgekomen) mogelijk en het nemen van voorzorgsmaatregelen noodzakelijk werd geacht, valt daaruit af te leiden dat aan een „*trompere, die by nachte up den torre van Onser Vrouwekercke tallen heuren ghetrompt heeft een geheel jaar ten 6 £ 5 sch 'tsiaers over der stede portie*” ('t blijkt dat de trompere ook nog werd betaald door een andere instelling, wellicht door de kerk zelf) na aftrek van zijn „*faulten*” 5 £ 4 sch 2 g werd betaald. Dat er alweder grond voor herhaling der wanordelijkheden bestond, daar deze streken door landloopers onveilig werden gemaakt, zien we daaruit, dat aan Laureyns Blomme, baljuw, om zijn „*diligentie ende goet debvoir die hy betoocht ende ghedaen heeft deze jaerschaere int verscuwen van den vagebonden tot*

verlichtinghe ende oec gherustheden van den gemeenen ingezetenen" voor gratuiteit 2 £ werd toegelegd. Intusschen gingen in 1566 vele Aardenburgers te Eecloo de haagpreek hooren.

Het reeds vroeger aangehaalde bezoek der Watergeuzen in 1572 had plaats den 13 Juli van dat jaar. Van uit Vlissingen was een bende van een paar duizend man, bestaande uit Geuzen en Engelsche hulptroepen de Schelde overgestoken met het doel een aanslag op Brugge te ondernemen, welke aanslag echter niet gelukt is. Aardenburg, als weinig bevolkt vervallen stadje, werd zonder slag of stoot genomen en bezet. Aanvankelijk hielden de overrompelaars zich vrij kalm, maar voor ze voor goed vertrokken molesteerden ze de burgerij, plunderden de Mariakerk en sloegen het wonderdoend beeld stuk. ¹⁹⁾.

De Pacificatie van Gent (1576) bracht voor Aardenburg weinig verandering, want ofschoon nu Zeeuwen en Vlamingen van vijanden vrienden waren geworden kon men zich hier nog alles behalve veilig gevoelen; den 14 Juni 1579 kwam onder aanvoering van Joos de Hond, vroeger herbergier in de „drye Coninghen" alhier, een bende Gentenaars de stad binnen en te oordeelen naar de wijze waarop ze eenige dagen later te Middelburg in Vlaanderen huishielden kan men gerustelijk besluiten dat ze in Aardenburg alles vernielden en ontwijdden wat op den Katholieken godsdienst betrekking had en dat ze ook hun spoor in de O.L.V. Kerk zullen hebben achtergelaten. Over de manier waarop ze te Middelburg te keer gingen leest men het volgende;

„Nauwelijks ingekomen begonnen ze de kerk en het klooster te breken, de klokken in stukken te smijten, de doopvont, altaren, hoogzaal om te werpen, sloten, deuren en poorten te verkrachten, een ijzeren rooster op het kerkhof uit te breken en in 't algemeen al wat van waarde was te nemen en weg te voeren, daartoe dwingende de landslieden, roovende negen paarden, de habytten uit de kerk aantrekkend en alzoo rijdende en loopende door de straten, het „secreet van de kerk" (goed verzekerde bewaarplaats) werd opengebrouwen, de juweelen der kerk, der gilden en van het klooster werden met de brieven en charters van de kerk en kapel geroofd en verdelgd."

Twee jaar later, op 25 Mei 1581, juist tijdens de jaarmarkt, kwam een troep *Malcontenten*, ook *Paternosterknichten* genaamd, van Kortrijk hier plunderen en rooven; ze sleepten zelfs burgers gevangelijk mee.

Omstreeks den tijd, dat het verraad van den prins de Chimay Brugge onder Spanjes macht terug bracht (Mei 1584) schijnt ook Aardenburg door Spaansche troepen te zijn bezet en

toen eindelijk in 1587 Sluis voor Nederland verloren ging was Aardenburg tot het laagste peil van armoede en verval gezonken. De verschillende strooptochten, benevens de pest, welke vreeselijke ziekte in 1583 vele offers eischte, hadden de stad verwoest en ontvolkt. Vele ingezetenen waren naar elders gevlucht, vele huizen waren verbrand, het Sint Janshuis was geplunderd, het stadhuis was in zulk een bouwvalligen staat dat het in 1605 met Paschen „met den grooten wind" omwaaide, de landerijen rondom lagen woest en onbebouwd, gedeeltelijk veranderd in poelen, kreken en slikken door de vernieling van de sluis bij Slippendamme, armoede en ellende heerschten alom. Ziedaar het sombere tafereel, dat het aloude en eertijds zoo bloeiende Aardenburg te aanschouwen gaf. Een blik op deze treurige feiten is wel voldoende om daaruit te besluiten, dat de Mariakerk ook haar aandeel in al die verwoestingen heeft moeten dragen.

Uit de stadsrekening van 1582 blijkt, dat de stedelijke kas gesteund werd door de opbrengst van den verkoop van 1960 ponden plat lood, dat door de soldaten van de kerken gestolen en ten profijte van de stad verkocht was, benevens nog van 5258 ponden plat lood, ook van de kerken afkomstig en eveneens ten voordeele van de stad, verkocht. Het lood bracht in het geheel rond de 50 £ op. Waar nu ook in de Disch (Burgerweeshuis) rekening van 1583 te vinden is, dat een kerkmeester der Mariakerk ten bate van den Disch een godspenning geeft „*als men thoutewerck binder kercke vercochte*" kunnen we gerust aannemen, dat met de slooping der kerk een aanvang was gemaakt. Er werd blijkbaar geen geregelden dienst meer in gedaan, want reeds in 1584 wordt aan heer Romeyn Every, pastoor in de O.L.V. kerk te Aardenburg maar wonende te Brugge door kerkmeesters tot zijn alimentatie en onderhoud toegelegd een som van 200 £ par. te betalen in 4 payementen naar costume, waarvoor hij gehouden is alle weken des Zondags of ten dage als hem het best voegt te celebreeën en lezen een mis van requiem over de zielen van fondateurs en bezetters van hunlieder jaargetijde binnen de kerk. Wegens begraven, legaten, stallichten en offerwas werd niets meer in ontvangst gebracht, terwijl in de rekeningen van van 1589 tot 1599 achter de posten;

Over 't gelui van de zes-uurklok van Bamesse tot Vastenavond;
Den koster over 't luiden van de Koorn- en Beestemarktklok;
Den sluiters van Onze Vrouwekerk van acht- en negenuurklok
te luiden;

telkens wordt vermeld: *niet*. Het is dan ook niet waarschijnlijk

en men vindt het ook nergens vermeld, dat gedurende het vijftal jaren (1578-1583) dat de Hervormden hier de macht in handen hadden, de Mariakerk dienst heeft gedaan voor hunne godsdienstoefeningen, daar zij in te bouwvalligen staat verkeerde. In 1579 werd dan ook aan de „Commissarissen tot redressement van de zaken de religie aangaande” verzocht om het gebruik van de Sint-Baafskerk voor de Hervormde predikatiën. De beelden van deze kerk waren reeds het vorige jaar verwijderd. De toenmalige predikant was Thomas Brusken, die in 1583 naar Arnemuiden vertrok, waarop de Hervormde gemeente weldra verliet toen de stad weder Spaansch garnizoen kreeg en de Katholieke godsdienst weder de heerschende werd.

Toen prins Maurits op 12 Mei 1604 Aardenburg innam en bezette ²⁰⁾ stonden er van de Mariakerk alleen nog de muren, eenige marmeren pilaren en twee torens. Na deze voor de stad zoo gewichtige gebeurtenis vond de Katholieke bevolking voor het grootste gedeelte een wijkplaats in Ostende, dat na een driejarig beleg in Spanjes handen was gevallen; er vormde zich hier langzamerhand een nieuwe gemeente, waarin uit den aard der zaak, de Hervormde godsdienst de heerschende was. Van heinde en verre, zoo uit Vlaanderen als uit Holland, kwamen personen herwaarts om zich te vestigen, terwijl de bezetting der stad er het zijne aan toebracht deze te bevolken, daar vele soldaten bij het verlaten van den dienst alhier achterbleven. De trouw-, doop- en lidmatenboeken uit dien tijd leveren daarvoor een treffend bewijs, daar veeltijds de plaats waar de zich hier vestigende personen vandaan kwamen, wordt opgegeven.

De Mariakerk was het eerste voor de prediking van de Hervorming ingerichte bedehuis en het was op 7 November 1604 dat de gemeente hierin voor het eerst vergaderd was onder het gehoor van den predikant Nicolaas Oliviers, „*dienaer des Goddelijcken woorts binnen Vlissinghen, ghedeputeert te dien einde*”, en de psalmen van Datheen voor het eerst langs haar brokkelende muren weer galden.

De vergaderingen van den kerkeraad, om de belangen der gemeente te bespreken moesten worden gehouden ten huize van den predikant, daar er nog geen andere bekwame plaats was. Als bekwame plaats kon ook moeilijk worden aangeduid de ruimte tusschen de muren van de Mariakerk waar de gemeente vergaderde en de predikatiën werden gehouden. De magistraat moest ingrijpen: in de stadsrekening van 1606 vinden we bij de uitgaven posten voor materialen, welke gediend hebben om de overblijfselen der kerk nog wat in bruikbaren staat

te herstellen; voor een preekgestoelte werd o.a. 7 £ 10 sch betaald. Toch moet het geheel nog veel te wenschen hebben overgelaten daar op 2 September van hetzelfde jaar besloten werd de gecommiteerde Staten, te Sluis aanwezig, aan te spreken om gelden voor het beveloeren der kerk en hen tevens machtiging te vragen om ten profijte der kerk te mogen verkoopen eenige steenen, die van het gewelfsel waren afgevallen, terwijl den 17 November 1607 den magistraat werd verzocht tot herstelling over te gaan van het dak van het gedeelte der kerk, dat gebruikt werd, daar men daarin niet vrij was van den regen. Twee jaar later werd den magistraat weder lastig gevallen: „*Alsoo de inganck ende ommeganck der kerke van de inkomende beesten zeer wordt verontreynicht is goetgevonden dat men aan den magistraat versoeken zal dat het haar gelieve hierin te voorsien ende onder te stellen dat alle vuilicheit wyt Godeshuys mach geweert worden.*”

In 't zelfde jaar, in 1609, requesteerden de vroede vaderen zelf:

Een verzoekschrift aan de Staten Generaal door baljuw, burgemeesters en schepenen aangeboden, stelt ons maar al te zeer den-treurigen toestand voor oogen. Requesteranten geven te kennen dat zij, om Godes woord en de gereformeerde kerke te stichten en prediken, hebben moeten laten opwerpen en maken zekere „logie” onder de groote kerke, genaamd Onzer Lieve Vrouwekerke, welke (de logie n.l.) nu te klein geworden was. Aangezien die kerke middelen heeft gehad bestaande in erven, gronden en landen en de stad deze had benaderd, zoo verzoeken requesteranten die te mogen houden en uit de penningen een andere kerke, wezende de parochiekerk (Sint Baafs) te mogen opbouwen. Wat de beschikking op dit verzoekschrift is geweest, is onbekend.

In de stadsrekeningen van 1605, 1607 en 1609 komen posten voor die slaan op het vertimmeren en herstellen der houten logie „*daer men Gods woort predict*”. Het geheele bedehuis was dus niet veel meer dan een barak, geplaatst tusschen de muren der eens zoo prachtige O.L.Vrouwekerk.

Den 30 Juli 1622 werd besloten een deputatie naar den Haag te zenden om subsidie te verzoeken tot het opbouwen der Sint Baafskerk, aangezien de Mariakerk, „*vermits het besnuden en vercleenen der stat jegenswoordig nu is buitenliggende*”, of octrooi te verleenen om te dien einde een collecte te houden door de Geunieerde Provinciën en Steden. Een gunstig antwoord bleef achterwege en het gebruik van een houten loods, opgeslagen tusschen de daklooze muren van de Mariakerk als

bedehuis der Hervormden bleef bestaan tot 1625, want blijkens het stadsresolutieboek werd op 5 Mei van dat jaar alweer een deputatie naar den Haag gezonden om den Staten Generaal en den Raad van State te verzoeken: „dat het hun geliefde aan die van Aardenburg middelen te schaffen tot het maken van een predikkerk binnen hunne stad, immers tot het opmaken van een gedeelte der oude vervallene Sint Baafskerk binnen de nieuwe versterkingen der stad; alzoo op bevel van Hun EdelMogenden de Raden van State, hunne gewone predikkerk, zijnde een deel van de groote kerk, Mariakerk genaamd, staande buiten de gezegde nieuwe versterkingen, met al haar aanhoorigheden en torens was gesloopt en ten gronde toe afgebroken, zonder de verzoekers daarvan eenig deel te laten behouden, inwoege zij thans niets hadden, noch wisten waarin zij hun godsdienst plegen zouden en evenmin eenige middelen bezaten om de oude vervallene Sint Baafskerk of een deel daarvan in orde te brengen.”

Hoe die subsidie ten laatste is gekregen en de Sint Baafskerk is hersteld voor het gebruik door de Hervormden, die zich zoolang met een kamer in het huis van sergeant-majoor van Coolkercken moesten tevreden stellen, behoort niet meer tot mijn onderwerp.

Aldus is de Mariakerk, door den tand des tijds en den gees van den oorlog langzamerhand vervallen en verwoest, in 1625, als staande buiten de in 1621 aangelegde vestingwerken, op last van Hun EdelMogenden, gevallen onder den moker van den sloop.

Van de kerk zelve bestaan, voor zoo verre bekend is, geen afbeeldingen. Er wordt met zekerheid beweerd dat zij twee torens, een schip, twee beuken en een koor had. In de *Chronycke van Vlaenderen*, waar deze den rooftocht van Ackerman in 1383 beschrijft, wordt ze de schoonste kerk van geheel Vlaenderen genoemd. In de overeenkomst van 1397 aangaande het uurwerk, wordt gesproken van den noordertoren, evenzoo in de rekening van 1524. Hieruit valt met genoegzame zekerheid af te leiden, dat de twee torens zullen geplaatst zijn geweest ten noorden en ten zuiden van het portaal en de kerk met het koor naar het oosten zal zijn gebouwd. Op de platte grond van van Deventer staat de Mariakerk ook afgeteekend en wel als een gebouw van grootere afmetingen dan de Sint-Baafskerk. Ook zijn de twee torens duidelijk zichtbaar.

De plaats waar de kerk gestaan heeft is slechts bij benadering te bepalen daar noch van haar zelve, noch van hare fundamenten iets hoegenaamd is overgebleven. Genoemde platte

grond van van Deventer en hetgeen indertijd gevonden is bij opgravingen bij het bouwen van huizen langs den steenweg naar Eede (de tegenwoordige Beeckmanstraat) wettigen het vermoeden dat zij ongeveer stond, waar nu de Bogaard- en Beeckmanstraten elkander ontmoeten, aan het einde dus van de *Oude Kerkstraat*.

Uit een register van 1574, in het archief der gemeente aanwezig, vermeldende de vruchten van de „Capelrien gefondeert binnen Mariakerke in Ardenburch” blijkt eenigzins hoe de gedaante was van de kerk, die zeer veel overeenkomst moet gehad hebben met de O.L. Vrouwekerk te Brugge. Achter het hoogaltaar had men „*de capelrye ten outlaere van onser vr*”, zoodat men om het koor een gang vond. In dien gang, of meer naar voren had men nog de altaren van St Salvator, St Jan Baptiste, St Jacop, St Gillis, St Niclaeus, St Pieter, Ste Catherynen en Ste Barbara.

Of de kerk naast haar wonderdoend Mariabeeld en de twaalf gouden apostelbeelden der legende, roemen kon op praalgraven door meesterhand vervaardigd, waaronder machtigen en grooten der aarde rustten, op kunstig bewerkte altaren, preek- of biechtgestoelten of op met rijk beeldhouwwerk versierde kapellen, dit alles ligt in het duister.

Op het oogenblik liggen in de Sint Baafskerk twee grafzerken, die aldaar uit de Mariakerk zijn overgebracht. De eene, een donkerblauwe steen, uitmuntend bewaard, draagt twee opschriften; het eerste, dat den rand volgt, vermeldt:

Hyr leghet Marie fa Boudins vā Abeele Gillis ^{Er}Querdis wedewe die starf ano XIIIICLVIII de XVIste dach in December.

Het andere opschrift staat op een geslingerden band, waarin een miskelk is afgebeeld en luidt:

Sepulture vā her Vincent de Zaghere pster capellae in onze Vrouwe kercke t ardemb die sterf ano MDCCCCLXIX de XVIste dach in October.

De andere steen, van gele kleur, heeft veel geleden en lijdt nog, zoodat de meeste letters van het opschrift weldra onleesbaar zullen zijn, vertoont een vrouwefiguur en vermeldt aan den rand:

Sepulture vā Marie fa Berthelmeeusz Baetschaert de gheslennede was vā Passchir is Wyllems Vellebier overleet ano XVCXXI de XV dach vā April bidt Gode over de ziel.

Onder de vrouwefiguur leest men:

Zoe heeft ghefondeert onder de fabrycke vā haer jaerghetyde een lesende messe te telke XV daghe vā April een weke gheduede ende alsdan II stallichten hier te stellene.

Dit klopt met een post in uitgaaf van de meer gemelde rekening van 1524. Hier leest men, dat een som van 6 sch is betaald aan: „meester Jacop Willems prochyepape van een lesende messe van requiem te doene telken XV daghe van April over t jaergetyde van Maykin t wyf was van Passchier Vellebier ende theuren grave te gaene aldaer te lesene een de profundis metten collecten de kercke es ghehoudene II stallichten theuren grave te doen stellene elk van I vierendeelle al bernende de messe lanc ghedeurende daervoren zoe de kercke ghegeven heeft een ghemet busch”.

Een kerk als de O.L.V., eeuwenlang zoo rijkelyk beschonken, moet wel de beschikking hebben gehad over aanzienlyke eigendommen, ofschoon het bezit daarvan in de onrustige tijden der middeleeuwen als zeer precair moet worden beschouwd. Plundering, verwoesting en overstroming zullen nog aleens verandering hebben te weeg gebracht. Wat den omvang van het eigendom aan landerijen aangaat, uit in het gemeentearchief aanwezige ommeloopers blijkt, dat in het begin der zestiende eeuw de gezamenlyke grootte der vaste goederen bedroeg ruim 748 gemeten land, verdeeld als volgt:

O.L.V. kerk	491 gem.	165 roeden
Hare Capelryen	121 gem.	140 roeden
Haar Choor	65 gem.	244 roeden
Missegelde	7 gem.	66 roeden
Armen	62 gem.	162 roeden
	748 gem.	177 roeden

Waar zijn al die goederen gebleven?

Uit het op bladz. 29 genoemde request van 1609 zou men moeten opmaken, dat ze door de Stad waren genaast, maar later blijkt, dat dit slechts voor een deel is geweest, dat een ander gedeelte als kerkegoed bleef bestaan, terwijl de Staat het grootste part voor goeden prijs verklaarde, om de opbrengst daarvan te besteden voor „vrome gebruiken”. Het besluit daaromtrent luidt: „dat de Prins vermag te disponeeren over penningen, die ad pium usum gemaakt, ter plaatse waar die geordoneerd zijnde, niet noodzakelyk, maar overig zijn en zulks mede ad similem usum te gebruiken op eene andere plaats daar 't den Prins belieft”. De goederen werden verkocht

en een gedeelte der opbrengst heeft o.a. gediend tot het bouwen eener kerk te Sas van Gent.

Het land, dat als kerkegoed behouden bleef, werd door een afzonderlyken ontvanger, rekenplichtig aan de Raden van State, geadministreerd. Tot aan de Fransche Overheersching stond nog aan het hoofd der jaarlijksche rekening: „Landen gelegen binnen de stede van Aardenburg, staande ten hoofde van de kerken Sint Baafs en Maria, de Chooren, Cappelryen en Onze Vrouwe Missegelde”. In den loop der achttiende eeuw werden de minderwaardige, weinig of niets opbrengende en te ver afgelegen liggende landerijen verkocht. De opbrengst kwam met de andere kerkegoederen aan de Sint Baafskerk, maar maakte, op het Grootboek staande, de tiërceering der Staatsschuld onder Napoleon mede en werd dus tot een betrekkellyk klein bedrag gereduceerd.

Tot het comptoir der kerkegoederen behoorde ook het terrein rond en bij de kerk, dat eeuwen lang als kerkhof had dienst gedaan. In den „Cuerbrief van Ardenburch” uit de dertiende eeuw vinden we reeds artikelen die aantoonen dat het noodig was, dat daarop toezicht werd gehouden, daar er blykbaar dingen gebeurden, waarvoor een kerkhof nu juist de aangewezen plaats niet was. Men leest:

§ 294. *So wie die eenich spel spelet omme ghelt up Onser Vrouwen kerchhof verbuert X sch wort hi es betughet.*

§ 303. *Negheen ledich (ongehuwd, ongebeleid, alleenlopend) wijf moet gaen up Onser Vrouwen kerchhof achter die zonne (na zonsondergang) up hare upperste cleit bi betughe ende bi begripe.*

§ 304. *Negheene beesten moeten hare weede halen up Onser Vrouwen kerchhof up XX sch bi betughe ende bi begripe zonder crepelpaerde.*

Dit terrein behoorde nu, zooals ik hierboven heb medegedeeld, nadat de kerk was afgebroken en de goederen verdeeld waren, tot die, die kerkegoederen bleven, terwijl de volksmond den naam *M a r i a k e r k h o f* bewaarde. Het werd langer dan een eeuw telkens verhuurd aan de stad, die het omstreeks 1760 in eigendom wenschte te bezitten. Wat er toen is gebeurd en hoe de stad tot op den huidige dag pachter bleef, kan men uit het volgende leeren:

Extract wyt de resolutien van Burgemeesters en schepenen der stad en schependomme van Aardenburgh.

Woensdagh den 2 April 1760.

Ontfangen een Missive van dhr Pieter andries De jonge,

waarnemende het comptoir van de kerke goederen van Aardenburg, voor den Heer ontvanger Sappius, geschreven te Sluys, den 31 der voorledene Maand Maarte, houdende, dat, door een en ander, aansogt was tot het koopen van 4 gem. 163 r. weyland in d'oude Stad Aardenburg, veele jaaren voor Rekeninghe van deze stad in Pagte, dat aan haar Ed: mo: d'heeren Raden van Staten hadde versogt, dat indien hun Ed: mo: mogten inclineeren om gem: perceel te verkoopen, en de koopprys te bepalen, dat aan deze magistraat voor der zelver stad de preferentie mogte gegeven werden; dat ontfangen hadde hun Ed: mo: resolutie van den 26 der zelver maand, waarbij gelast was, aan deze magistraat kennis te geven, dat de voorsz: 4 gem: 163 r: niet te koop syn onder de duizent Guldens, dog dat haar Ed: mo: aan yder der gegadigdens, de vryheid laten, om by een besloten biljet in te schryven boven de 1000 gl: en dat biljet binnen de 3 wcken aan hem ontfanger over te geven om die besloten biljetten aan haar Ed: mo: over te zenden en dat de gem: 4 gem: 163 r: alsdan in koop souden overgelaten werden aan den hoogsten bieder &c. waarover gedelibereert synde is goed gevonden en geresolveert aan haar Ed: mo: by desen, deemoedig te vertoonen, dat dezelve 4 gem: 163 r: concisteren, eerst in 1 gem: 45 r: zynde het maria kerkhof, daar de zeer vermaarde kerk van onse vrouwe op gestaan heeft, tot den huydigen dage nog bezet met grafkelders en begraafplaatsen met opleggende zarken en steenen, alwaar in latere tyden na het verval van dien bouw nog vele treffelyke persoonen zyn begraven geworden, waarvan nog eenige familjen in weezen syn, dat de magistraat altoos sorgvuldig syn geweest dat de zelve begraafplaatsen ongestoort zyn gebleven en daarin geen opdelvinge hebben willen permitteren dat door het veralieeneren en verkoopen van den grond aan particuliere niet wel zoude kunnen voorgekomen werden, dat de vertoonders vertrouwen dat hun Ed: mo: zulx bewust tot die verstooringe niet souden willen inclineren, dat voorts de resterende van die partie bestaat in 3 gem: 118 r: weyland gelegen in de zelve oude stad, tegen het oude fort genaamt den grooten dorst, welke met het maria kerkhof samen uytmaken de voorn: 4 gem: 163 r: die de vertoonders ten behoeve der zelve stad nu al meer dan hondert jaeren successive-lyk van haar Ed: mo: in voorpagte zyn vergund geworden voor zeven en twintig Guldens den hoop 's jaers, versockende deshalven seer ootmoedig dat haar Ed: mo: de goedheid gelieven te hebben, dat om redenen voorsz: dezelve twee partitjes weyland niet souden believen te verkoopen, maar aan de stad Aardenburg na expiratie van de nog duurende pagt de novo

voor den tyd van 30 of 50 jaeren voor den ouden pagtprys 's jaers te verlengen aangemerkt de stadsfinantie buyten staat is om het zelve weyland te koopen, terwijl om redenen voorsz: de vertoonders souden smerten dat het zelve land in vreemde handen komen zoude en de stad van dat oude beneficie onttrokken werden, zullende den ontfanger van de kerke goederen deze resolutie werden ter hand gesteld met versook van deselve aan haar Ed: mo: toe te schikken en daarnevens favorabel aan haar Ed: mo: te willen berigten, zynde de magistraat in vertrouwen dat haar Ed: mo: de Goedheid zullen hebben op het versook en ver- toog van de vertoonders goede attentie te verleenen en in het gedaan versook, tot welsyn van haar stad en derselver finantie favorabel te disponeeren.

Accordeert met de voorsz: resolutie in kennisse van my als griffier
(was get.) Joh: Mars.

Door zekeren Jacob van Ockenburg werd voor 1027 gulden ingeschreven, doch Heeren Raden van State wilden de partij land, ter voorkoming van het schenden der oude begraafplaatsen liever aan den magistraat van Aardenburg in altoos- durende erfpacht geven voor een jaarlyxe som van drie en dertig gulden in te gaan met baafmis dezes jaers. (1 October 1760).

De magistraat vond dit goed, zoodat bij Resolutie van Hun Edelmogende Heeren Raden van State der Vereenigde Nederlanden van 27 Juni 1760 de zaak in orde kwam.

Volledigheidshalve wil ik ten slotte nog een avontuur verhalen aan een van de klokken overkomen; of het klokke Jan of klokke Maria was vermeldt de geschiedenis niet. Kan men het verhaal van het begraven der gouden apostelbeelden gevoegelyk verwijzen naar het rijk der legenden, geenzins is dit het geval met het begraven van een klok van de Mariakerk; het vinden en opgraven van zulk een gouden beeld behoort tot nog toe tot de vrome wenschen; de begraven klok kwam veertig jaar na zijn verdwijning te voorschijn. Deze eenigzins romantische gebeurtenis heeft zich als volgt afgespeeld:

In 1578 had Sluis Spanjes vlag neergehaald en de zijde der Staten gekozen; deze voorname vesting diende in 't bijzonder als een kostbaar bezit, te worden versterkt. Ter bestrijding der kosten verkocht men de klokken der Sluissche kerken. Ook de omliggende gemeenten doordrongen van de noodzakelijkheid van het behoud der stad voor de goede zaak, offerden voor dat doel ook haar klokken op het altaar des vaderlands. De klokken van

Coxyde, Havekenswerve, St Kruis, Groede, Cadzand, Lapschure, Hoecke en Oostkerke werden als zoovele offers aan de pas verkregen vrijheid gebracht. Het is opvallend, dat Aardenburg onder de offervaardige plaatsen niet wordt vermeld, ja zelfs blijkt het, dat soldaten van het garnizoen van Aardenburg de klok van Coxyde hadden gekaapt en niet dan tegen betaling van 6 £ teruggaven. Bij gebrek aan bronnen staan in dit veelbewogen tijdperk ons de feiten niet altijd even duidelijk voor oogen, en het is niet doenlijk van dag tot dag na te gaan tot welke staatkundige partij Aardenburgs magistraat behoorde. De juiste datums wanneer en de omstandigheden waaronder Aardenburg in 1578 de zijde der Staten koos en de Hervorming hier de overhand kreeg, alsmede wanneer de stad weer in Spanjes macht is gevallen, omstreeks 1583, wat met de verdwijning der Hervormde gemeente gepaard ging, liggen vrijwel in het duister. Toch doet zich de vraag voor of in 1579 de Aardenburgsche magistraat wellicht Spaanschgezind was (het bezoek van Joos de Hond met zijn Hervormde Gentenaars schijnt daar wel eenigzins op te wijzen) en ongenegen de Aardenburgsche klok aan de zaak der vrijheid ten offer te brengen, haar in het geheim in den grond lieten verbergen. Hoe het ook zij, de klok werd secuur begraven en bleef begraven tot 't jaar 1623, toen een geheel ander geslacht leefde, dat van hare rustplaats onbewust, „*deswegens van een seeckeren persoon communicatie ontving*” en haar na ruim veertig jaar van vergetelheid uit haar graf verlostte.

De taak, die ik mij heb opgelegd meen ik te hebben volbracht. Een geestelijke autorit door twaalf eeuwen romantiek met als finish den roemloozen ondergang van dat eens zoo grootsch en prachtig gebouw, dat als een van Vlaanderens oudste Christenkerken bijna duizend jaar lang zijn torens en tinnen ophief naar het luchtgewelf; dat eeuwen schitterde als een der schoonste parels aan Aardenburgs stedekroon; dat behalve tienduizende yrome pelgrims, koningen en vorsten binnen zijne muren zag, knielende voor het beeld der Moedermaagd en haar ter eer hun goud offerende; dat getuige was van Aardenburgs grooten luister, macht en rijkdom, maar ook van zijn diepen val en met dien val zelf is meegeleurd, terneer gestort en te niet gegaan, zonder een enkel spoor na te laten.

SIC TRANSIT GLORIA MUNDI----

AANTEKENINGEN

1). Deze krijgssang is ons nog overgebleven. De stoute daden van dezen ondernemenden Noorman worden er in verheerlijkt. Hij wordt voorgesteld hem zelf te zingen als een afscheid van het leven, toen hij op een strooptocht in Engeland, koning AELLA in handen gevallen, veroordeeld was in een kuil vol adders den dood te vinden. Zijn zonen hebben hem gewroken; zij overwonnen AELLA en lieten deze bij levenden lijve de huid afstroopen.

2). ELIGIUS was een beroemd goudsmid en muntmeester onder de Frankische koningen CLOTARIUS II en DAGOBERT I. Hij vervaardigde vooral gewijde vaten en relikwiekasten; hij predikte het Christendom niet alleen in deze streken, maar ging tot in Friesland toe. Als bisschop van Noyon kocht hij vele krijgsgevangen Saksers vrij, die hij naar hun vaderland terug zond of liet blijven als zij het Christendom omhelsden. „Voor al de Sueven werden door zijn prediking bekeerd. Hij verdelgde hunne Tempels, verbrak hunne Afgodsbeelden en bragt door vriendelijke en ernstige vermaaning en werkelijke verbetering in de zeeden deezes volks te wege”. De Sueven waren een volksstam, die een gedeelte van Vlaanderen bewoonde, nog herinneren daaraan de plaatsnamen Sweveghem en Swevezele. ELIGIUS is dan ook in Vlaanderen een geliefde heilige gebleven. Tallooze smidsen en estaminets dragen den naam SINT ELOY op hun uithangbord. Een bericht uit Beernem in een Novembernummer van het vorig jaar van het Vlaamsche weekblad 't Getrouwe Maldeghem laat zien dat hij nog niets aan populariteit heeft ingeboet:

De Gildebroeders van SINT ELOY vierden Dinsdag hun patroon. Zegening der paarden; H. Mis; noenmaal; welgelukt feest. Die SINT ELOY moet toch een goede vent zijn. Is hij niet de vriend en de patroon van de Beernemsche kasteelheeren, boeren, vaklieden, brouwers, herbergiers? Men zegt zelfs dat hij voor de Beernemers een dancing heeft in den hemel.

3). De bisdommen van Noyon en Doornik stonden oorspronkelijk onder één bisschop. Daar deze zich meestal te Noyon ophield, lieten orde, tucht en regel in 't noorden veel te wenschen over door gebrek aan priesters. Een klacht te Rome ingediend door het kapittel van de hoofdkerk van Doornik had tot gevolg, dat door paus EUGENIUS III de bisdommen Noyon en Doornik van elkander werden gescheiden (1146). Honderden jaren later behoorde Aardenburg met geheel westelijk Zeeuwsch-Vlaanderen nog onder Doornik, alleen Biervliet ressorteerde onder het bisdom Utrecht.

4). SINT BAVO, wiens naam gevierd wordt op 1 October (Bavomis, Baemesse) behoorde tot een aanzienlijk Vlaamsch geslacht. Na als jongeling een losbandig leven te hebben geleid, werd hij door SINT AMANDUS bekeerd, waarna hij zich geheel aan de evangelieprediking wijdde, vooral onder de heidensche bewoners van deze streken. Hij werd de beschermheilige der stad Gent, waar men hem een kerk bouwde en stierf in 655.

5). Graaf ROBBERT II behoorde onder de voornaamste aanvoerders van den eersten Kruistocht. Hij onderscheidde zich in het Oosten bij de verovering van Antiochië en was een der eersten, die bij de bestorming van Jerusalem de stad binnendrong, welk wapenfeit hem den bijnaam VAN JERUSALEM bezorgde en kans gaf op het koningschap. Hij bedankte echter voor deze eer, maar vereenigde zich met hen, welke hertog GODFRIED VAN BOUILLON op den Jerusalemschen troon wilden verheffen. Hij sneuvelde in 1111 onder de muren van Meaux.

6). Graaf KAREL de Goede werd op 2 Maart 1127 door eenige ontevreden Vlaamsche edellieden in de Sint Donaeskerk te Brugge doodgeslagen. De moordenaars werden vreed gestraft. BOSSCHAERT VAN STRAETEN, de hoofdaanlegger van het complot, gevangen genomen zijnde, werd naakt uitgekleeft, drie dagen op de markt te Brugge aan een staak tentoongesteld en toen, nadat de beul hem op een rad had gelegd met een houweel op de gewrichten geslagen tot alle gebroken waren. Vervolgens werd zijn lichaam met honing bestreken en onder een nauw ijzer traliewerk gelegd, opdat de roofvogels hem niet te spoedig zouden verscheuren. Zijn doodsstrijd duurde bijna twee volle dagen. Heer WILLEM's zoon zal een dergelijk lot getroffen hebben.

7). Het oorspronkelijk stuk is nog in het gemeentearchief aanwezig. De aanhef luidt:

Nous Margherite contesse de Flandres et de Haynau faisons a savoir a tous, ke no, a nos boens amis les Echevins et le comunitiez de nostre vile de Rodembourg avons otrыз et otrions une franche feste en lan ki doit comencier lendemain de la Trinitei ki p(ro)chainement vient et doit durer franche par quinze iours continuans. Et li paiemens----

En het slot:

En tesmoignage et en seurtei de la quel chose no avons donnei a nos echevins et au comun de Rodembourg devant dis ces p(re)sentes lettres scelees de nostre secl, ki furent donees en lan del Incarnation nostre segneur Jhu Crist M cc soissante et wit len demain dou iour s Leurent.

Gravin MARGARETHA voerde een krachtig regiment. Hare regeering staat nog bekend als de regeering van ZWARTE MARGRIET. Ze liet zoodanig den stok, het zwaard, den bijl en den strop hanteeren, dat ieder moordtuig in Vlaanderen den naam droeg van de griete, en dat zelfs een monument in de hoofdstad van Oost-Vlaanderen tot op den dag van heden aangewezen wordt onder de benaming van de dulle Griete.

8). Mark is hier een gewichtseenheid.

9). De vijftien schuldigen kwamen er beter af dan de moordenaars van KAREL den Goeden. Een gewoon menschenleven goldt toentertijd bitter weinig en men hield er een, naar onze begrippen eigenaardig soort recht op na. Het eerste beschreven recht voor deze streken dateert van 1158. Vruchteloos zoekt men in die oude keuren naar eenige voorziening omtrent eigendomsrechten, of wat men in 't algemeen verstaat onder zakelijke rechten. Het recht van den sterkste had toen de overhand en de wettelijke voorzieningen strekten dan ook hoofdzakelijk tot de beteugelingen van de misbruiken, die uit het vuistrecht voortvloeiden. Lijfstraffen kende men niet bij het eerste beschreven recht, maar alles werd in orde gebracht met geldboeten. Er bestond een tarief voor personen en voor allerlei beledigingen. Sloeg men een geestelijk persoon dood, dan was de boete zwaar; sloeg men een edelman dood, dan was ze iets minder; sloeg men een burger dood, dan was het een kleinigheid, die men moest betalen en dikwijls kwam men vrij met een bede-

vaart naar een of andere heilige plaats. Vochten priesters onder elkander, dan viel dit buiten de bevoegdheid van den wereldlijken rechter. Plukhaarden edellieden, dan moesten ook dezen het onder elkander vinden. De burgers alleen werden gestraft door den wereldlijken rechter en deze kon in toepassing der straffen niet mistasten, want alles was behoorlijk bij tarief bepaald. De eerste verdeling was tusschen vleeschinken en beeninken. Een vleeschinke, dat is een vleeschwonde van welken aard ook, werd beboet met een schelling per stuk. Sloeg men iemand beide oogen blauw en gaf men drie of vier schoppen of slagen, dan kostte dit evenzooveel schellingen als er blauwe plekken waren. Kwetste men tot op het been, dat is, gaf men een beeninke, dan was de boete drie, vier, soms tienvoudig, naar gelang van omstandigheden; want men onderscheidde zeer nauwkeurig, niet alleen tusschen hoofdwonden aan al de onderdeelen van het hoofd, maar ook tusschen armen en beenen, rechterhand en linkerhand, rechterbeen en linkerbeen en tusschen teenen en vingers. Merkwaardig zijn deze tarieven. Het aan het haar trekken en tanden uitslaan werd tiendubbel gestraft, omdat men niet weten kon wat er de gevolgen van zouden zijn.

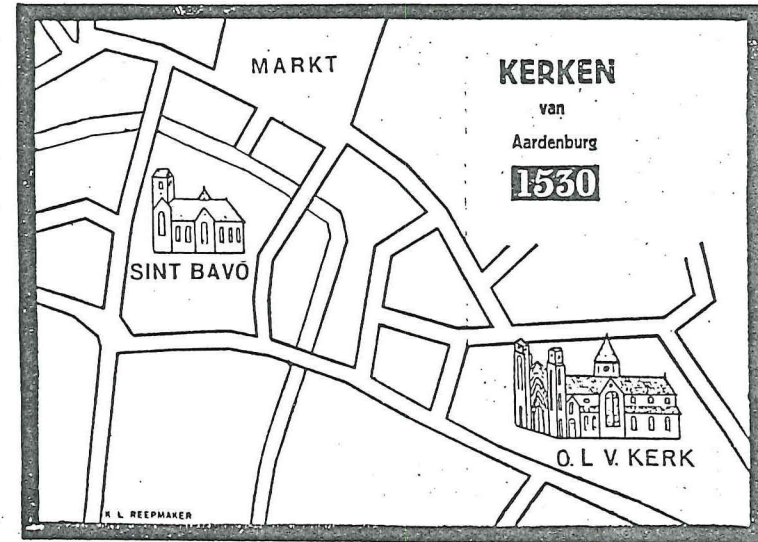
Als curiositeit voeg ik hier nog bij, uit de Aardenburgsche Cuere, § 9 der Wettelychede:

Hoe I man syn wyf mag berechten sonder wet:

Een man mag syn wyf slaen ende steken, upsniden, splitten van beneden tote boven ende waermen syn voeten in haer bloet ende naey se weder toe, sonder verbuerte jeghen den heer, updat soe levende blijft.

10). Een der Vlaamsche oorlogschepen had tot bevelhebber ridder JAN VAN HEILLE. Dit schip *De groote Christoffel* viel ongelukkig met zijn wakkeren kapitein den Franschen in handen, die wel verre van hun dapperen vijand edelmoedig te behandelen, hem naar Brugge voerden en hem daar, tot zoenoffer voor de gesneuvelde Franschen, het hoofd voor de voeten legden.

11). Er waren in Aardenburg twee burgemeesters, waarvan de een was burgemeester van de courpse, van de course of van de commune (burgimagister corporis communiae, burgimaster communitatis), de andere burgemeester van schepenen. De laatste was voorzitter van het college van schepenen, wanneer het vergaderde om recht te spreken; in die vergadering nam de burgemeester van de courpse de betrekking waar van

Waar O. L. V.-kerk eens stond (1927)

den doorgaans afwezigen baljuw. De belangen van de gemeente werden behartigd door schepenen onder voorzitterschap van den burgemeester van den courpse. Onder diens voorzitterschap had het college veel weg van den tegenwoordigen gemeenteraad, maar met uitgebreider macht, daar het slechts op weinig besluiten de goedkeuring had te vragen van hooger autoriteiten.

¹²). De heer Vorsterman van Oyen noemt DRAKE en COLLOC Bruggelingen. De heer Perrels te Veere heeft dien-aangaande te Brugge een onderzoek ingesteld met negatief resultaat. Hij veronderstelt nu dat genoemde DRAKE, die in 1402 in het poortersregister te Middelburg stond ingeschreven als *orloymaker* en in 1404 een uurwerk voor het stadhuis te Veere leverde, eerder een Engelschman was, daar het klokkenmaken toentertijd in Engeland op hoogen trap stond en DRAKE voor leveringen te Veere in 1403 met Engelsch geld is uitbetaald.

¹³). Een zester bevatte 16 stoop, terwijl een stoop 18 kannen inhield.

¹⁴). Wijn van Beaune, een stad tusschen Dijon en Châlons, „waar de beste wyn van Frankrijk wast.”

¹⁵). g beteekent g r o o t e n.

Een £ Vlaamsch deed 20 schellingen, een schelling 12 grooten, een groot 20 miten; vandaar de uitdrukking voor iets dat geen duit, geen oortje waard is: „geen mite waard”.

Een £ Parisise (*libra Parisiaca*) deed 20 schellingen, een schelling 20 denieren.

Een £ Vlaamsch of grooten had de waarde van 6 gulden.

Een £ Brabantsch van 4 gulden.

Een £ Artoys van 1 gulden.

Een £ Parisise van 1/2 gulden.

Een groot Vlaamsch was gelijk aan een schelling Parisise.

¹⁶). Door toedoen van deze ANNA VAN BOURGONDIE werd het ledigstaande Begijnhof in 1499 in bezit genomen door de zusters boetelingen van den derden regel van St Franciscus, *tertiarissen* genoemd, die een grauw kleed als ordege-waad droegen. Het Begijnhof ontving den naam van Grauwzusterklooster. In de Sint Baafskerk bevindt zich nog een grafsteen, die uit het klooster daar is overgebracht en als opschrift draagt:

Sepulture vā zuster Godelieve fa Jocrys paelding ende was II Jaer moeder vā dese covente starf A XVCXLIX de XVII ī hoy-maendt.

De zusters waren blijkbaar belast met de uiterlijke verzorging van het Mariabeeld in de O.L.V. kerk, want in de rekening dier kerk van 1524 komt een post in uitgaaf voor van 6 £ aan: *den Graeuwzusters in Ardemburch, van Onser Liever Vrouwe te verschierene ende te pareirenne tallen feesten ende hoochtyden, ghecostumeirt.*

In 1604 verplaatsten de zusters zich naar Brugge, waar zij onder den naam Penitenten van Aardenburg bekend stonden.

17). Dit waren de vier bedelorden: Franciscanen, Dominicanen, Karmelieten en Augustijnen.

18). Het aartsdekenschap (archidiaconatus) van Brugge maakte een der drie aartsdekenschappen van het bisdom Doornik uit. Het was verdeeld in drie decanaten: Brugge, Oudenburg en Aardenburg. Onder dit laatste decanaat ressorteerden de volgende parochiën:

Oostburg	Brielle op Wulpen	Gaternisse
Heille	Ste Cathalyne	Schoondijke
Adeghem	Lapscheure	Maldegheem
Watervliet	St Jan in Eremo	Sluis
Cadzand	Yzedyke	Havekenswerve
Oostende Wulpen	Groede	Beernem
Ste Margriete	Nieuw Roeselaere	West Eecloo
Abdij Soetendaele	Bengaerskerke	Sint Kruis
O.L.V. ten Hamere	Oosemanskerke	St Lambrecht (Wulpen)
Reinboutsdorp (Wulpen)	St Joris ten Distel	Moerkerke
Oedelem	Wynghene	Aardenburg

Na de invoering der nieuwe bisdommen onder FILIPS II, den 19 Mei 1559, door paus PAULUS IV bij bulle van dien dag ingesteld en den 8 Maart 1560 door zijn opvolger paus PIUS IV bevestigd, werd het decanaat van Aardenburg verkleind en na de verovering der stad in 1604 feitelijk opgeheven. De weinige overgebleven Katholieken werden door Belgische geestelijken bezocht of ze vervulden hun kerkelijke plichten te Maldegheem, Sint Laurens of Middelburg in Vlaanderen.

19). 't Waren ruwe klanten en kinderen van hun tijd. De

Watergeuzen, die in Juni 1574 den pastoor van Cadzand vermoordden waren geen haar slechter of beter dan de Spaansche soldaten van den hertog VAN PARMA, die in April 1583 te Middelburg in Vlaanderen den Hervormden predikant JAN. MISSIUS gevangen namen, in een zak bonden, deze met steenen bezwaarden en den man zoo in de Molenkreek verdronken.

20). Dit geschiedde bij gelegenheid van 's prinsen veldtocht ter vermeerstering van het land van Cadzand. Van Meteren meldt daarover:

Na de veroveringe van Ysendyck is gheresolveert dat men voorts trecken soude na Aerdenborgh, het welke volghende, is Prince Mauritz den 12 Mai te lande en te waeter derwaerts ghetrocken: in de stadt lagen ses vaendelen Duytschen, die deselve seer lichtelyck hadden konnen beschermen, indien sy eenigen weer hadden willen doen, omdat de stadt goede Grachten hadde, maar verschrickt wesende, verlieden daer uyt sonder eenige weer te doen, dies sulcx syn Excell. sonder stoot ofte slagh in nam, synde een verwoeste Stadt, hoewel welgelegen om Sluys te benauwen. Van de schoone fraeye Kercke stont daer noch de muragie, eenige Marmoren Pylaren ende twee torens.